

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrlometodějská teologická fakulta
Katedra křesťanské sociální práce

Charitativní a sociální práce

Bc. Stanislava Černá

*Náhradní rodinná péče v kontextu nedostatku
pěstounských rodin*
Diplomová práce

vedoucí práce: Mgr. Hana Šlechtová, Ph.D.
2019

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedla v seznamu literatury.

V Orli dne

Stanislava Černá

Poděkování

Děkuji paní Mgr. Haně Šlechtové Ph.D. za odborné vedení mé diplomové práce, její podnětné rady, připomínky a pobídky k zamyšlení. Děkuji také svým dětem a manželovi za trpělivost a podporu.

Seznam zkratek

DD	dětský domov
DDŠ	dětský domov se školou
DTO	doplňující tazatelská otázka
HVO	hlavní výzkumná otázka
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR
NRP	náhradní rodinná péče
IPOD	individuální plán ochrany dítěte
OSPOD	orgán sociálně právní ochrany dětí
PP	pěstounská péče
PPPD	pěstounská péče na přechodnou dobu
SVP	středisko výchovné péče
TO	tazatelská otázka
VÚ	výchovný ústav
ZDVOP	zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

Obsah

Seznam zkratk	4
Úvod	7
1 Péče o dítě mimo biologickou rodinu	9
1.1 Možné příčiny odebrání dítěte z rodiny - biologičtí rodiče a jiné pečující osoby zodpovědné za výchovu	9
1.2 Náhradní rodinná péče poskytovaná fyzickými osobami	13
1.3 Ústavní výchova	16
2 Pěstounská péče	18
2.1 Legislativní a institucionální ukotvení pěstounské péče, typy pěstounské péče a jejich souvislosti	18
2.2 Příbuzenská pěstounská péče	19
2.3 Pěstounská péče na přechodnou dobu	21
2.4 Faktory ovlivňující pravděpodobnost umístění dítěte do pěstounské péče	23
2.4.1 Dítě se specifickými potřebami	26
2.4.2 Dítě s výchovnými problémy – jeho postavení v systému	26
2.5 Pěstouni	29
3 Orgán sociálně právní ochrany dětí	33
3.1 Sociální pracovníci péče o dítě a rodinu	34
3.2 Sociální pracovníci náhradní rodinné péče	35
3.3 Sociální kuratela	36
4 Evidence dětí vedená pro účely zprostředkování náhradní rodinné péče	39
4.1 Postup vedoucí k zařazení dítěte do evidence náhradní rodinné péče	39
4.2 Zařazení všech dětí do evidence vedené pro účely zprostředkování NRP z pohledu ústavního zařízení pro děti s výchovnými problémy (DDŠ, VÚ)	40
5 Výzkumné cíle, metodologie výzkumu a jeho etické aspekty	44
5.1 Etické aspekty výzkumu	44
5.2 Volba výzkumné metody a technika sběru dat	45

5.3	Formulace výzkumných otázek.....	46
5.4	Výzkumný soubor	49
5.5	Průběh výzkumu.....	50
5.6	Analýza dat.....	51
6	Mezosobní vztah, jako klíčový faktor	53
6.1	Vztah mezi kurátorem a dítětem	53
6.2	Vztah dítěte k rodičům nebo osobám odpovědným za výchovu.....	56
7	Povinnost zařadit každé dítě do evidence NRP, možná dilemata, která z povinnosti vplývají a možné přístupy k jejich řešení	58
7.1	Povinnost zjišťovat a ověřovat názor dítěte: kritická reflexe z pohledu kurátora.	58
7.2	Diskuse: Možné přístupy vedoucí k naplnění požadavku na zařazení dítěte do evidence NRP v kontextu vztahu s dítětem	61
	Závěr	64
	Seznam použité literatury	67
	Seznam tabulek	72
	Seznam příloh	72
	Přílohy.....	73

Úvod

Pěstounská péče je jednou z forem náhradní rodinné péče, která umožňuje dětem ve složité životní situaci, na dobu, po kterou o ně nemohou pečovat jejich biologičtí rodiče, nebo osoby zodpovědné za výchovu, poskytnout bezpečné místo pro jejich zdravý vývoj. Je tedy preferovanou formou péče o dítě mimo biologickou rodinu.

Sociální práce hraje v tématu náhradní rodinné péče jednu z nejvýznamnějších rolí, protože je nejen prostředníkem mezi dítětem a pěstounskou rodinou, ale je také ochránkyní práva dítěte na zdravý a harmonický vývoj. Sociální pracovníci především v rámci obcí s rozšířenou působností a orgánu sociálně právní ochrany dětí věnují svoji pozornost právě ohroženým dětem. Jejich úkolem je, na základě požadavku krajských úřadů, zařadit každé dítě, které je umístěno, nebo mu hrozí umístění mimo rodinu, do evidence dětí vhodných pro umístění do náhradní rodinné péče. Zároveň jsou sociální pracovníci pověřeni vyhledáváním rodin a osob, které mají zájem stát se osvojiteli nebo pěstouny, poskytovat jim podporu, vzdělávat je a v neposlední řadě se vyjadřovat k jejich vhodnosti pro výkon pěstounské péče a následně je zařadit do evidence žadatelů o náhradní rodinnou péči. Přestože nejlepším prostředím pro dítě je funkční rodina, stále existují děti, které možnost vyrůstat v rodině biologické ani pěstounské nemají. Můžeme si tedy položit otázku, jaká je příčina takového stavu, zda jde o pouhý nepoměr mezi počtem odebraných dětí z rodin a vhodných pěstounů, případně zda je skutečně náhradní rodinná péče (dále jen NRP) nejlepším řešením pro každé dítě. Právě tyto otázky mě inspirovaly při výběru tématu diplomové práce.

Tématem diplomové práce se stalo zmapování názorů kurátorů a prostřednictvím jejich vyjádření také názorů dětí k požadavku krajských úřadů na zařazování všech dětí do evidence dětí vhodných pro náhradní rodinnou péči. V kontextu nedostatku pěstounských rodin a s ohledem na přání samotných dětí, které ne vždy chtějí být do evidence zařazeny, může tento požadavek vést k znejistění dítěte. Je tedy otázkou, zda je takový trend v sociální práci s ohroženým dítětem správný nebo je nutné ho revidovat a zajistit individuální přístup v každém jednotlivém případě. **Cílem práce je na základě analýzy názorů kurátorů a dětí poskytnout reflexi požadavku zařazovat všechny děti do evidence vytvořené pro účely**

zprostředkování náhradní rodinné péče a nastínit možné směry vedoucí k jeho naplnění.

Názory kurátorů budou zjištěny prostřednictvím kvalitativní výzkumné strategie s využitím metody moderovaného rozhovoru, konkrétně polostrukturovaného interview. Na základě analýzy a interpretace dat pak budou hledány další možné směry, kterými se může zařazování dětí do evidence NRP ubírat.

Konceptuální část práce je zaměřena na uvedení do tématu samotné pěstounské péče a dále na seznámení s prací orgánu sociálně právní ochrany dětí. V první kapitole se věnuje péči o dítě mimo biologickou rodinu. Zamýšlí se nad důvody odebrání dítěte z rodiny a zároveň zmiňuje některé možné kroky, které by mohly být využity pro snížení počtu odebíraných dětí prostřednictvím podpory rodiny biologické. V další části se pak již věnuje náhradní rodinné a ústavní péči a představení všech jejich forem. Druhá kapitola pak podrobněji hovoří o pěstounské péči, které se věnuje z pohledu legislativy a dále představuje pěstounskou péči příbuzenskou společně s jejími riziky a pozitivy. Následně také zmiňuje pěstounskou péči na přechodnou dobu, která svým časově ohraničeným nastavením zaujímá specifické místo v rámci péče o ohrožené děti. S formami pěstounské péče souvisí faktory, které ovlivňují pravděpodobnost umístění dítěte do pěstounské péče a zároveň pěstouni, jejich očekávání, možnosti a kompetence k přijetí dítěte. Obsahem třetí kapitoly je orgán sociálně právní ochrany dětí, popis pracovních pozic a náplně jejich práce z hlediska NRP. Poslední kapitola konceptuální části se věnuje evidenci dětí vedené za účelem svěřením dítěte do NRP a představením požadavku krajských úřadů na zařazení každého dítěte do této evidence. A zamýšlí se nad jeho opodstatněním.

V části věnované vlastnímu empirickému výzkumu se práce věnuje seznámení s metodikou výzkumu, jeho etickým aspektům, výběru výzkumného souboru a formulaci výzkumných otázek. Hlavní výzkumnou otázkou je: **Jak vnímají kurátoři nutnost, zařadit každé dítě, které se ocitne mimo biologickou rodinu, do evidence dětí pro zprostředkování NRP, ve vztahu k dítěti a k naplňování požadavku krajských úřadů?** Následně jsou uvedeny postupy analýzy dat prostřednictvím otevřeného kódování. A prostřednictvím interpretace získaných informací bude reflektován požadavek na zařazení všech dětí do evidence vytvořené pro účely zprostředkování NRP a nastíněny možné směry vedoucí k jeho naplnění.

1 Péče o dítě mimo biologickou rodinu

Tato kapitola se bude věnovat náhradní péči o dítě mimo biologickou rodinu a jejímu ukotvení v legislativě. Budou také popsány důvody, které vedou k odebrání dítěte z biologické, adoptivní nebo pěstounské rodiny. Nabídnut bude přehled forem náhradní rodinné péče a ústavní péče. Pro ucelenou představu o možnostech péče o dítě mimo biologickou rodinu budou uvedeny všechny její formy, které naše legislativa umožňuje. Práce se však zaměřuje z dále uvedených možností především na péči pěstounskou, která bude popsána podrobněji.

1.1 Možné příčiny odebrání dítěte z rodiny - biologičtí rodiče a jiné pečující osoby zodpovědné za výchovu

Rodiče a děti mají vůči sobě navzájem práva a ruku v ruce s nimi také povinnosti. Dítě má povinnost dbát svých rodičů a naproti tomu má rodič povinnost o dítě pečovat a starat se o jeho všestranný vývoj (zákon č. 89/2012 Sb.). Ne vždy však mají rodiče dostatek rodičovských kompetencí, aby mohli nebo chtěli o dítě pečovat. Případně mohou nastat situace, které jim v péči o dítě brání, nebo je péče nedostatečná. Jak uvádějí Gabriel a Novák (2008, s. 8) přibližně 1 % dětí vyrůstá mimo svoji rodinu, ale skutečných sirotek, kteří jsou umístěni do náhradní rodinné péče nebo ústavní výchovy je minimum. Ve většině případů se jedná o sirotky sociální, jak je definuje Matoušek (2008, s.44) tedy děti, o které se není jejich rodina schopna nebo ochotna postarat. Langmajer a Matějček (2011) přímo píší, že *„stoupl počet dětí, které mají jednoho nebo oba rodiče, nežijí v hospodářské bídě, ale přesto jsou tak hrubě zanedbávány, a tak vážně ohroženy v tělesném i duševním zdraví, že musí být úředním zásahem této rodičovské péče zbaveny“*. Statistika sledující počty dětí odebraných z jejich biologické rodiny a příčiny odebrání uvádí, že například v roce 2016 bylo z péče rodičů v České republice odebráno celkem 3 841 dětí. Z tohoto počtu bylo 1 665 dětí odebráno z důvodu zanedbávání výchovy dítěte. Přibližně jedna čtvrtina dětí, tedy 937 byla z péče rodičů odebrána z důvodu výchovných problémů dítěte a podobný počet 1 010 dětí bylo odebráno z důvodu jiných překážek v péči (nástup rodiče k výkonu trestu odnětí

svobody, nepříznivý zdravotní stav rodiče apod.). Týrání dítěte bylo hlavním důvodem pro odebrání ve 158 případech a 42 dětí bylo odebráno z důvodu zneužívání (Topinka, 2017).

Péče o dítě by měla být komplexní a uspokojovat všechny potřeby vedoucí ke zdravému vývoji jedince. Potřeby, které by měly být uspokojovány, velmi přehledně definoval například Maslow (1943, s. 370-396) ve své pyramidě potřeb. Její základnu tvoří potřeby fyziologické (jídlo, voda, spánek, teplo), dalším patrem je pak potřeba bezpečí a jistoty (věci mají svůj řád, jsou předvídatelné, rodiče jsou ochránci), následuje potřeba lásky a sounáležitosti (touha někam patřit, být přijímán, podstatou je dávání a přijímání lásky). Následuje potřeba uznání, úcty (sebeúcta získaná na základě přijímání jinými, důvěra ve svět kolem nás, uznání okolí, pocit hodnoty) a na samém vrcholu je potřeba sebeaktualizace, seberealizace (využití vlastního potenciálu, naplnění lidství, být tím, čím člověk může být). Uvedené potřeby jsou mezi sebou provázány a při silném zobecnění můžeme říci, že je podstatné, aby dítě mělo co jíst, mělo kde spát, a to v milujícím a přijímajícím prostředí, mohlo si hrát, za hru bylo oceněno, a tak mohlo rozvíjet sebe samo. Ne vždy jsou však všechny tyto lidské, potažmo dětské potřeby v biologické rodině uspokojeny. Rodičovské dovednosti, kompetence a schopnosti jsou předávány z generace na generaci, jsou ovlivněny také osobnostními rysy a rodičovskými dovednostmi a osobností partnera, tj. druhého rodiče dítěte. Rodiče mohou zaujímat různé rodičovské postoje a svoji roli chápat různě. Svým přístupem ovlivňují nejen přítomný okamžik, ale také budoucnost svého dítěte a zároveň také jeho budoucí rodičovské postoje.¹ V některých případech jedinec kopíruje výchovný styl svých rodičů, případně jej dále rozvíjí, někdy se naopak od stylu rodičů odkloní nebo dokonce distancuje.

¹ Pokud se v tomto kontextu zaměříme například na mezigenerační přenos syndromu CAN (Syndrom týraného, zneužívaného dítěte), uvádí Oliver (1993) že přibližně jedna třetina dětí vystavených týrání a zanedbávání přenáší tuto zkušenost do svého rodičovství a stává se týrajícím a zanedbávajícím rodičem, druhá třetina bude mít tendenci své dítě týrat nebo zanedbávat v případě krize a pouze jedna třetina osob, která byla v dětství vystavena takovému modelu rodičovství, se dokáže odpoutat od vžitých reakcí a v násilném chování nepokračovat. K podobnému výsledku došli také Kukla a Bouchalová (2012), kteří na vzorku 3 848 žen ve své longitudinální studii zjistili, že matky, které byly v dětství týrány, se oproti ženám netýraným, chovají ke svým dětem výrazně častěji fyzicky a také psychicky hrubě nebo krutě. Hovoříme tedy o silném mezigeneračním přenosu rodičovských postojů, způsobu řešení konfliktů, přístupů k výchově a péči.

Sama podstata pěstounské péče spočívá v tom, že poskytuje dítěti bezpečné rodinné prostředí po dobu, kdy takové prostředí a vhodné podmínky pro zdravý vývoj nemohou poskytovat biologičtí rodiče. Neměli bychom tedy v souvislosti s náhradní rodinnou péčí zapomínat na preventivní a podpůrné programy, sanaci rodiny, rodinné konference, psychoterapii, rodinnou terapii, které mohou pomoci biologickým rodičům zlepšit jejich kompetence, rodičovské dovednosti, změnit návyky a životní podmínky, protože jak uvádí Macela (2011), aby děti vyrůstaly v bezpečném rodinném prostředí, je třeba jim pomoci přes rodiče. Veřejný ochránce práv upozorňuje, že odebráním dítěte z rodiny bohužel není spuštěna systematická a efektivní podpora ohrožené rodiny dítěte, jako je možnost sociálního bydlení nebo ambulantních a terénních služeb zaměřených na podporu (Standardy péče o ohrožené děti a jejich rodiny, 2013).

Podpora a pomoc biologickým rodinám, u kterých hrozí nebo už došlo k odebrání dítěte a jeho umístění v náhradní rodinné nebo ústavní péči nyní probíhá především na základě dobrovolnosti a ochoty biologických rodičů spolupracovat s orgány OSPOD a plnit navržené kroky vedoucí ke zlepšení stávající situace, na změnách svých rodinných poměrů, zlepšení rodičovských kompetencí a úpravě rodinného prostředí. Úlehla (1999) uvádí, že v případě, že si je klient vědom svého problému a chce ho řešit, je držitelem problému a práce s ním probíhá v **kontextu pomoci**. Rodiče si v takovém případě jsou vědomi nutnosti změnit některé návyky, nebo zaběhlé postupy, které v rodině probíhají a jsou ochotni na nich společně s podporou OSPOD nebo neziskových organizací pracovat. Dochází však také k situacím, kdy se klient, tedy biologický rodič domnívá, že on sám problém nemá, případně je problémem právě dítě, anebo sociální pracovník, který se v očích rodiče snaží hledat chyby a podobně. Pokud se ovšem zainteresovaní odborníci domnívají, že klient problém má, pak práce s klientem probíhá podle Úlehly (1999) v **kontextu kontroly**. Přestože je obecně známo, že v kontextu pomoci je práce s klientem účinnější a její výsledky jsou lepší, víme, že je možné účinně pracovat i s klienty v kontextu kontroly. V případě odebrání (nebo hrozícího odebrání) dítěte z rodiny bychom měli uvažovat o tom, **zda by neměla být hájena práva dítěte na život v rodině tím, že bude rodičům nařízeno, a to soudně (tedy s možností vymáhat dodržování takového nařízení), pracovat na zlepšení svých rodičovských kompetencí, absolvování rodinné terapie, psychoterapie, kurzu rodičovství, finanční gramotnosti, léčby závislosti apod.** Pravomoc uložit rodičům povinnost využít odbornou poradenskou pomoc, mají podle zákona 359/1999 Sb. § 12

odstavec 1 obecní úřady obcí s rozšířenou působností. Plnění této povinnosti však není téměř nijak sankcionováno, a pokud neplní svůj účel, může být pouze uloženo výchovné opatření podle § 13 tohoto zákona, kterým je napomenutí, nařízení dohledu, zákaz určitých činností nebo návštěvy určitých míst nebo znovu uložení povinnosti využít odbornou poradenskou pomoc. Z Ročního výkazu o výkonu sociálně právní ochraně dětí za rok 2017 vyplývá, že Výchovné opatření v podobě povinnosti využít odbornou pomoc bylo nařízeno ve 46 případech a Rozhodnutí o uložení povinnosti využít odbornou pomoc bylo obecními úřady s rozšířenou působností vydáno ve 32 případech, a to z celkového počtu 200 490 případů v evidenci OSPOD, respektive z počtu 3 841 dětí, které byly odebrány z rodiny nebo péče jiné pečující osoby. Možnost uložit rodičům povinnost využít odbornou poradenskou pomoc má také soud, ale v praxi není příliš využívána, jak zmiňuje Černá (2017, s. 49) „ze 47 dětí aktuálně umístěných v konkrétním dětském domově se školou, nařídil soud v rámci svého rozhodnutí pouze jedněm rodičům povinnost absolvovat rodinnou terapii.“

Nevíme, s čím se někteří rodiče potýkají, co prožívají, a co je vede k tomu, aby spolupracovali nebo naopak nespolupracovali na změně. Podrobnější pohled může nabídnout témata jako chybějící rodičovské vzory v původní rodině, jiné hodnotové systémy, než jsou ty většinové. Případně duševní onemocnění nebo závislosti, které mohou být důsledkem samoléčby depresí či osamělosti, a také chudoba, která ve svém důsledku brání v zajištění základní péče a stabilního místa pro dítě. Selhání a propady těchto rodičů se mohou opakovat a v případě, že nedokážeme nabídnout adekvátní pomoc, nemůžeme očekávat, že změna situace nastane sama od sebe, protože rodič najde dostatek sil, aby si pomohl sám (Baltag ed., 2017).

Zajímavým přístupem v oblasti podpory původní rodiny je přístup Služby zaměřené na rodinu (Family Based Service – FBS), jedná se o léčení rodiny jako celku s využitím a posilováním jejích silných stránek. Přístup vychází z Krátké terapie zaměřené na řešení.² Jak uvádí Berg (2013) děti odebrané z rodiny neprospívají v budoucnu o mnoho lépe než ty, které zůstanou s rodiči. Protože i dítě týrané a silně zanedbávané po svých rodičích touží a je odebráním z rodiny traumatizováno. FBS tak vychází z předpokladu, že rozvíjení

² SFBT – Solution Focused Brief Therapy – přístup v rámci krátké terapie, který se orientuje na budoucnost a cíl, původně rozvinutý Insoo Kim Berg, Stevem de Shazer, jejich kolegy a klienty v Centru pro krátkou rodinnou terapii v Milwaukee. Hlavní zásadou SFBT je princip: když to není rozbité, tak to nespravuj a když to funguje, dělej toho víc (De Shazer, 2014).

existujících vztahů mezi rodiči a dítětem a podpora kompetentního jednání rodičů, je nejlepší cestou k ochraně dítěte z dlouhodobého hlediska. **Berg se domnívá, že i nedobrovolní klienti, kterým je tato terapie nařízena soudem, mohou dosáhnout úspěchu a žádoucí změny,** pokud se nebude terapie zaměřovat na hledání a napravování chyb, ale bude zaměřena na posilování dobrého, zaměří se na přednosti klientů a hledání úspěšných řešení. Bude oceňovat odvahu bojovat s nepříznivými situacemi, pracovat na vytvoření pozitivního vztahu mezi klientem a pracovníkem a pomocí dosažitelných cílů bude konstruovat novou budoucnost.

Dalším velmi zajímavým projektem a inspirací ze zahraničí (Slovenska) může být projekt DORKA - centrum pre obnovu rodiny. Jedná se o unikátní zařízení, které může přijmout do své péče rodinu jako celek. **Řeší tak rodinnou situaci v rámci celého rodinného systému a spojuje tak terénní, pobytovou a ambulantní sociální práci.** Tímto způsobem je zajištěna podpora nejen rodině jako celku, ale i jejím jednotlivým členům. V rámci řešení situace je vytvořen Plán rozvoje rodiny, který s 90% úspěšností dokáže zajistit zařazení rodiny zpět do samostatného života (Bezáková, 2016).

Pokud se i přes veškerou snahu nepodaří upravit prostředí biologické rodiny, ve kterém se dítě nachází a tato rodina nemůže, nedokáže nebo také nechce zabezpečit péči o dítě, dochází k zanedbávání nebo týrání, přichází na řadu výchova náhradní. Ta může i nadále probíhat v rámci rodiny, kdy je dítě svěřeno do péče konkrétní fyzické osoby či osob, nebo může probíhat v ústavu.

1.2 Náhradní rodinná péče poskytovaná fyzickými osobami

Varianta, kdy je dítě umístěno do péče fyzické osoby, je upřednostňována před umístěním v ústavní péči soudy i profesionály z oboru sociální práce, psychologie, pediatrie a dalších oborů. Cílem všech zainteresovaných osob a institucí je ochrana práv dítěte s hlavním důrazem na právo dítěte vyrůstat v přirozeném prostředí (Základní principy vybraných..., 2018, s. 5). Jedním z důvodů je ochrana dítěte před důsledky deprivace způsobené „*strádáním a nedostatečným uspokojováním základních potřeb*“ (Hartl, 1994), ke které může dojít i přes veškerou snahu a profesionální péči poskytovanou v ústavu. Některé věci

lze zažít pouze v rodině, například navázání blízkého citového vztahu s matkou, případně jinou konkrétní (matku či otce nahrazující) pečující osobou. „*Teorie attachmentu (připoutání, vztahové vazby) pak hovoří o tom, že nejsilněji se připoutání k mateřské osobě projevuje v prvním roce života. K různým pečujícím osobám (například k otci a k matce) může mít dítě různý typ vazby, přičemž pro zdravý vývoj je důležité, aby nejméně jedna z těchto vazeb byla bezpečná.*“ (Bowlby, 1982, s. 173). Byly popsány čtyři typy vztahové vazby: Zdravý/bezpečný attachment, Odtahitý/vyhýbavý attachment, Úzkostný/ambivalentní attachment a Dezorganizovaný attachment, tedy způsob, jakým matka, nebo jiná blízká osoba navazuje vztah s dítětem. Pro novorozence má podle této teorie vztahová vazba životní význam, a je také zcela zásadní, zda si v prvních měsících a letech svého života dítě vytvoří pevné citové pouto s bezpečnou osobou, která o ně pečuje a chrání je (Leták Attachment, 2018).

Naproti tomu autoři analýzy, kterou provedla Linda van den Dries a kol. (2009, s. 415) se domnívají, že fatalistický pohled na vývoj schopnosti připoutání, tedy její umístění pouze do prvních let života dítěte, téměř znemožnil snahu o nápravu stavu, protože z tohoto úhlu pohledu nebylo v pěstounské péči v pozdějším věku již na čem pracovat. Autoři však došli k závěru, že každé dítě se připoutává nějakým způsobem k pečující osobě a jednou vzniklé bezpečné připoutání již nemůže zmizet, protože jde o unikátní spojení. Zároveň se domnívají, že neexistuje věková hranice pro schopnost vytvoření bezpečného připoutání, pouze to u starších dětí může trvat déle, a dá to více práce. V případě, že k navázání silné citové vazby z různých důvodů nedojde, dochází k citové deprivaci, která může způsobit velice vážné potíže v navazování vztahů a sebehodnocení v dalších vývojových obdobích a dospělosti. Možnost poškození vývoje deprivací je spojena s věkem dítěte, čím je mladší tím výrazněji se dopady deprivace projevují (Matějček, 1986). Vágnerová (1999) pak hovoří o deprivaci biologických potřeb, sensorické deprivaci v oblasti smyslových potřeb, kognitivní deprivaci v oblasti učení, citové deprivaci a sociální deprivaci.

Naše legislativa nabízí několik forem, kterými se snaží zachovat pro dítě přirozené podmínky, jež podporují jeho zdravý psychický a fyzický vývoj a tím umožňují jeho následné zařazení do společnosti. První z možností, jak pro dítě zajistit podmínky, co nejvíce odpovídající podmínkám v biologické rodině, je **osvojení**, které upravuje zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů. Osvojení je formou přijetí dítěte, která

předpokládá vznik vztahu právně stejného, jako je vztah rodičovský. O osvojení dítěte rozhoduje vždy soud a toto rozhodnutí je zrušitelné pouze do 3 let od vydání rozhodnutí o osvojení. Osvojením je do rodného listu dítěte zapsán jako rodič osvojitel a původní rodiče tímto aktem pozbývají rodičovských práv. Biologičtí rodiče musí s osvojením vyjádřit souhlas, a to nejdříve po narození dítěte. Matka může tento souhlas vyjádřit nejdříve po 6 týdnech od narození dítěte. Zákon zároveň počítá s variantou, kdy biologický rodič s osvojením souhlasit nemusí, a to především v případě, že o dítě nejeví vážný zájem, není možné ho ani při vynaložení patřičného úsilí vyhledat, nebo mu jeho stav brání takové vyjádření učinit. I osvojenec má právo se k osvojení vyjádřit, a to v případě, že mu to umožňuje jeho věk a jeho schopnosti. Zároveň platí, že by ho osvojitelé měli o osvojení informovat, mělo by k tomu dojít co nejdříve, ale nejpozději do začátku školní docházky (Zákon č. 89/2012 Sb., § 794–845). Osvojení nejvěrněji kopíruje situaci v běžné rodině s rodičovskou zodpovědností, s povinnostmi a právy.

Specifickým institutem, kdy pečuje o dítě jiná osoba než rodič, a to v případě, že zde není žádná osoba, která vykonává rodičovskou odpovědnost, je **poručenství**. Poručenství upravuje zákon 89/2012 Sb., Občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů v § 928–942. Jeho specifikum spočívá především ve způsobu, jak se osoba stane poručníkem. Nejedná se o jeho vlastní iniciativu, která by vedla k jeho propojení s dítětem, poručník o stanovení poručnictví nemusí usilovat. Poručníkem se nejčastěji stává osoba, kterou předem určí rodič nebo je osobou s dítětem příbuznou nebo je rodině blízká. Soud osobu poručníkem jmenuje a jmenovaní mají právo poručnictví odmítnout. V případě, že k takové situaci dojde a není nalezena jiná osoba, která by se stala poručníkem, jmenuje soud poručníkem orgán sociálně právní ochrany dětí. Poručník má vůči dítěti prakticky stejná práva a povinnosti jako rodič, výjimkou je povinnost vyživovací. Pokud o dítě poručník pečuje osobně, má možnost využívat stejnou finanční podporu jako pěstoun (Zákon č. 89/2012 Sb., § 928–942).

Jestliže nemůže o dítě pečovat rodič, ani není možné zajistit dítěti poručníka, přichází ke slovu další možnost, **svěření do péče jiné osoby**, která je zakotvena v zákoně 89/2012 Sb., Občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů v § 953–957. Pečující osoba má poté podobná práva jako pěstoun.

Také **pěstounská péče** je upravena zákonem č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, a to v § 958–970, a dále se řídí zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů v § 47a - § 47za. V roce 2016 bylo v náhradní rodinné péči umístěno 18 636 dětí (Analýza situace příbuzenské pěstounské péče, 2017, s. 40). Samostatně bude pěstounská péče rozpracována ve druhé kapitole nazvané Pěstounská péče.

1.3 Ústavní výchova

Úkolem ústavní výchovy je poskytovat dětem péči, kterou běžně zastává rodič případně jiná pečující osoba, jak bylo uvedeno výše. Dostane-li se dítě do situace, kdy jeho rodina nebo pečující osoba nezajišťuje péči v uspokojivé míře, psychický a fyzický vývoj dítěte je vážně ohrožen a není možné využít žádnou z přednostních forem péče poskytovanou jinou fyzickou osobou nebo osobami, přichází na řadu varianta umístění dítěte do zařízení ústavní výchovy. I tuto formu péče o dítě ošetřuje zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, a to v § 971–975. Samotné rozhodnutí o umístění dítěte do péče ústavu je realizováno na základě návrhu, který podává Orgán sociálně právní ochrany dětí, rodič, nebo jiná pečující osoba. O umístění i v tomto případě rozhoduje soud. Péče v zařízeních ústavní výchovy je poté realizována v souladu se zákonem 109/2002 Sb., Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů.

Tento zákon hovoří o čtyřech zařízeních. Prvním z nich je **Diagnostický ústav**, jehož hlavním úkolem v celém systému ústavní výchovy, je diagnostika. Zařízení má k dispozici etopedy a psychology, kteří provedou diagnostické vyšetření a posoudí, jaké následné zařízení nebo typ péče by byl pro dítě nejvhodnější. Doba, kterou dítě v zařízení stráví, by se měla pohybovat přibližně v rozsahu 6 až 8 týdnů. Doporučení diagnostického ústavu je následně předloženo soudu a dítě je umístěno do cílového zařízení nebo jiného typu péče (Zákon č. 109/2002 Sb.). Diagnostický ústav zároveň metodicky vede níže uvedená zařízení.

Dětský domov (dále jen DD) je určen pro děti mezi 3. a 18. (respektive 26.) rokem života. Zajišťuje výchovnou, vzdělávací a sociální péči, a to v prostředí, které se pokouší co nejvíce

napodobit prostředí rodinné (Ibid). „*Snahou je, aby byly dětské domovy spíše rodinnými komunitami, které poskytují dítěti zázemí a stabilitu a umožní mu navazovat trvalé vztahy*“ (Černá, 2017).

Dalším zařízením jsou **Dětské domovy se školou**, kam jsou umístovány děti se závažnými poruchami chování, děti páchající drobnou trestnou činností, nebo jsou ohroženy záškoláctvím a neplněním povinné školní docházky. Dále pak poskytují péči dětem, které pro svoji duševní poruchu vyžadují výchovně léčebnou péči (Ibid). Dětské domovy se školou jsou primárně určeny pro děti plnící povinnou školní docházku, tedy převážně do 15 let věku a základní škola je přímo součástí těchto zařízení.

Děti, které ukončí povinnou školní docházku, a jejich rodinná situace a výchovné potíže se nezmění natolik, aby mohla být ústavní výchova ukončena, odcházejí dále do **Výchovného ústavu**, kde mohou být umístěny na základě rozhodnutí soudu do věku 18 let nebo pokud se tak rozhodnou, do věku 19. let. Po dovršení tohoto věku mohou mladí dospělí zůstat v zařízení po dobu svého studia na základě smlouvy o prodloužení pobytu.

Následující kapitola se bude věnovat podrobněji péči pěstounské, která je významnou součástí péče o ohrožené děti.

2 Pěstounská péče

Jak zmiňuje Matějček (1999), na péči o osiřelé děti měl významný vliv příchod Křesťanství a učení Ježíše Krista, který svým hlásáním milosrdenství, lásky k bližnímu a péčí o nejpotřebnější, položil základ milosrdné péči o opuštěné a osiřelé děti, přestože tato cesta od milosrdenství k profesionální péči trvala téměř dva tisíce let. Červinková – Riegrová (1894) popisuje, že v chudinských čtvrtích Prahy je běžné přijmout osiřele dítě, a starat se o ně jako o vlastní, jinou chudou rodinou. Protože tito lidé zastávají názor, že kde se uživí krků šest, může se uživit i sedm. A samotná péče o osiřelé je podle ní jedním z nejstarších příkladů dobročinnosti.

Pěstounská péče (dále jen PP) tedy není novým nebo neznámým konceptem řešení péče o dítěte, které se ocitlo v tíživé životní situaci, ale je vyvíjejícím se přístupem, který je v dnešní době předmětem výzkumů, je na něj zaměřena pozornost odborníků, je zakotven v zákonech a jeho hlavním cílem je prospěch dítěte. Už se nejedná o náhodná řešení, ale systémově podporovaný přístup v péči o dítě.

2.1 Legislativní a institucionální ukotvení pěstounské péče, typy pěstounské péče a jejich souvislosti

Jak bylo uvedeno v jedné z předchozích kapitol, **pěstounská péče** je v České republice realizována prostřednictvím Zákona č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník, § 958–970 a dále Zákona č. 359/1999 Sb., O sociálně-právní ochraně dětí, § 47. Občanský zákoník uvádí, že se jedná o péči, která má přednost před péčí ústavní, zároveň je následující volbou poté, co není možné dítěti určit poručníka. Pěstounem se může stát osoba, která bydlí v České republice a se svěřením dítěte do své péče souhlasí. Návrh na svěřením dítěte do péče podávají sami pěstouni. Aby mohli pěstouni požádat o svěřením dítěte do péče, musí podat žádost o zařazením do evidence žadatelů, musí absolvovat přípravu k přijetí dítěte do rodiny, v délce minimálně 48 hodin (u pěstounů na přechodnou dobu 72 hodin), lékařské vyšetření a také psychologické vyšetření (Staňte se pěstounem, 2016).

Pěstouni přejímají úlohu rodičů, ale jejich práva a povinnosti jsou omezeny. Mohou rozhodovat pouze o věcech běžných a stejně tak mají právo nakládat s majetkem dítěte v omezené míře. O všech podstatných věcech mají povinnost informovat rodiče a při závažných rozhodnutích musí mít k dispozici jejich souhlas. V případě, že nastane taková situace, že rodič není s pěstouny v kontaktu a není tak možné zajistit potřebný souhlas, mohou se pěstouni s žádostí o souhlas obrátit na soud.

Doba, po kterou má být dítě v pěstounské péči umístěno, není konkrétně definována, protože se jedná o období, kdy biologický rodič není schopen péči o dítě zastávat. Rodič má právo kdykoliv požádat o svěřeni dítěte zpět do vlastní péče, pokud se změnily podmínky, které vedly k odebrání dítěte. Takový návrh posoudí soud, a pokud došlo ke zlepšení situace rodiče, a vrácení do jeho péče není v rozporu se zájmy dítěte, bude pěstounská péče ukončena. Je povinností pěstouna udržovat s biologickými rodiči dítěte kontakt, aby nedošlo k přetrhání vzájemných vazeb mezi nimi a dítětem. Biologičtí rodiče mají zároveň vůči dítěti i nadále vyživovací povinnost a mají i nadále rodičovská práva, pokud nebyli těchto práv soudem zbaveni (Zákona č. 89/2012 Sb.).

Pěstounům je po rozhodnutí soudu o umístění dítěte do jeho péče nabídnuta obcí s rozšířenou působností dohoda o výkonu pěstounské péče, upravující práva a povinnosti pěstounů. Dohoda by měla být uzavřena do 30 dnů od nabytí právní moci rozhodnutí soudu (zákon č. 359/1999 Sb. § 47a). Pěstoun má podle tohoto zákona také nárok na výplatu dávek souvisejících s pěstounskou péčí. Dávkou pěstounské péče je příspěvek na úhradu potřeb dítěte, odměna pěstouna, příspěvek při převzetí dítěte, příspěvek na zakoupení osobního motorového vozidla, příspěvek při ukončení pěstounské péče (Dávky pěstounské péče, 2018).

2.2 Příbuzenská pěstounská péče

Přednost při svěřeni dítěte do své péče má osoba, která je s dítětem příbuzná. Nejčastěji je tak dítě svěřeno do péče prarodičů, kteří nahradí rodiče. Jak vyplývá z Analýzy situace příbuzenské pěstounské péče (2017), v roce 2016 bylo evidováno celkem 11 075 dětí

svěřených do PP, z toho 6 373 do péče prarodičů a 1 636 do péče jiné příbuzné osoby. V pěstounské péči nepříbuzných žadatelů bylo v roce 2017 umístěno 3 066 dětí.

Výše uvedená analýza se zabývá výhodami příbuzenské pěstounské péče, které spočívají v menším stresu pro dítě. Dítě je předáno do péče osoby, kterou zná a má k ní vztah a snadněji se nové rodině přizpůsobí. Uvádí také nevýhody takového typu pěstounské péče. Negativa často souvisí s vyšším věkem pěstounů, jejich možným horším fyzickým stavem a nižší schopností zvládat především výchovně náročné dítě. Dále je příbuzenská pěstounská péče komplikována také možným napětím mezi prarodiči a jejich dětmi, tedy rodiči svěřeného dítěte (ibid).

Zároveň by měl být brán v úvahu i v předchozích kapitolách uvedený mezigenerační přenos rodičovských postojů a kompetencí. V případě svěření dítěte do péče prarodičů může dojít k situaci, že se péče o dítě nezlepší, ale naopak bude i dále prohlubována deprivace jeho potřeb. Pro ilustraci bude uvedeno shrnutí zjištění z případové studie z mé profesní praxe. Dívka Ema, dcera šestnáctileté nezletilé matky Moniky: Monika byla ve třinácti letech umístěna do dětského domova se školou z důvodu nerespektování autorit, páčání drobné trestné činnosti (krádeže) a experimentování s návykovými látkami. Její otec byl opakovaně ve výkonu trestu odnětí svobody za krádeže, matka nadměrně požívala alkoholické nápoje. Výchovné prostředí v rodině nebylo podnětné a nezajišťovalo dostatečnou péči o nezletilou. Monika začala ve třinácti letech experimentovat s drogami a našla si přítele, se kterým měla intimní vztah. Začala krást v obchodech, aby měli s přítelem peníze na pervitin. Když byla zadržena, následovalo odebrání dívky z rodiny a její umístění do dětského domova se školou. Dívka ze zařízení ústavní výchovy utíkala za svým přítelem. Následně otěhotněla a porodila dceru Emu. Ema byla tři měsíce po narození odebrána z péče matky a svěřena do péče dětského centra z důvodu nedostatečné péče matky, která byla v té době závislá na čichání toluenu a prarodičů, kteří s Emou navštěvovali restaurační zařízení a herny. Monika byla následně obviněna z trestného činu loupeže a byla jí soudem nařízena ochranná výchova. Ve třech letech byla u Emy ukončena ústavní výchova a z dětského centra byla svěřena zpět do péče matky, které byla ukončena ochranná výchova a vrátila se i s dcerou zpět ke svým rodičům. V pěti letech byla Ema svěřena do pěstounské péče prarodičů, protože Monika nastoupila znovu do výkonu trestu odnětí svobody. Z příbuzenské pěstounské péče byla Ema v deseti letech odebrána a následně umístěna do dětského domova na základě podezření ze

zanedbání péče a týrání ze strany pěstounů (babičky a dědečka). Před umístěním do dětského domova musela být dívka nejprve hospitalizována v nemocnici z důvodu silného zavšivení a napadení svrabem. Dívka neměla téměř žádné hygienické návyky. Na jejím těle byly stopy po řezných ranách. Na počátku pobytu v dětském domově byla opakovaně přistižena, jak hledá jídlo v popelnici. Dívka měla vážné potíže s respektováním pravidel, byla opakovaně hospitalizována v psychiatrické nemocnici a následně psychiatricky medikovaná. Sebepoškozovala se, docházelo k častým výbuchům hněvu. Ve třinácti letech byla přemístěna do dětského domova se školou z důvodu vážných výchovných potíží. Dívka uvedla, že na své dětství nemá jedinou hezkou vzpomínku, na prožité věci vzpomínat raději nechce. Pamatuje si například, jak se bránila, když ji děda ohrožoval nožem, nebo kam chodila s babičkou hrát automaty.

Tento případ nemůže být brán jako popis standardní příbuzenské pěstounské péče, ale z obsahu spisů dětí umístěných v dětských domovech se školou, které jsem měla možnost prostudovat, můžeme říci, že se nejedná o situaci ojedinělou. Kvalita pěstounské péče musí být prioritou a situace, kdy se podmínky dítěte umístěním do pěstounské péče nezlepší nebo se dokonce zhorší, musí být řešeny a je nutné jim předcházet. Musíme souhlasit s autorem *Analýzy situace příbuzenské pěstounské péče (2017)*, který doporučuje zlepšení podpory pro všechny pěstounské rodiny, a především systematické posuzování předpokladů, které mají příbuzní a osoby blízké k péči o dítě. Dále analýza apeluje na „*zavedení standardů výkonu náhradní rodinné péče nebo jiných nástrojů pro sledování kvality náhradní rodinné péče nebo potřeb dítěte (procesuální hodnocení „výkonnosti“ konkrétních rodin)*“. V tomto okamžiku je kontrola průběhu pěstounské péče zajišťována sociálními pracovníky OSPOD při pravidelných návštěvách.

2.3 Pěstounská péče na přechodnou dobu

Specifické postavení v rámci náhradní rodinné výchovy má **pěstounská péče na přechodnou dobu** (dále jen PPPD), někdy také označovaná jako profesionální pěstounská péče. V počátcích jejího plánování bylo uvažováno o modelu „profesionální, sociálně-pedagogické či terapeutické péče“, která byla tvořena pro děti, jejichž umístění do běžné pěstounské péče nebo osvojení není možné z důvodu nízkého počtu žadatelů o náhradní

rodinnou péči o děti zdravotně znevýhodněné, děti s vrozenými vývojovými vadami, děti jiného etnika, děti vrácené z neúspěšné náhradní rodinné péče, děti zneužívané, psychicky či fyzicky týrané a adolescenty s výchovnými problémy. Samotná péče o tyto děti je natolik náročná, že se pěstouni nemohou obejít bez odborné přípravy, výcviku a případně supervize (Bubleová a kol., 2002). Z výše uvedené představy vysoce specializované a profesionální péče o děti se zcela specifickými potřebami se však do zákona č. 359/1999 Sb. § 27a, podařilo v roce 2006 prosadit pouhý zlomek v podobě pěstounské péče na přechodnou dobu týkající se především dětí, které vyžadují akutní umístění mimo biologickou rodinu. Tato přechodná péče není časově ohraničena potřebami samotného dítěte, ale je striktně časově vymezena v odstavci 9., který hovoří o možnosti umístit dítě do takové péče maximálně na jeden rok (Zákon č. 359/1999 Sb. § 27a). Můžeme tedy konstatovat, že pěstounská péče na přechodnou dobu má v systému nezastupitelnou roli, protože tito pěstouni přijímají do své péče děti bezprostředně ohrožené a plní tedy podobnou úlohu jako zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Tato péče je však individuální, probíhá v rodině a dítě tak má možnost zažít pocit bezpodmínečného přijetí a může se pokusit navázat silný citový vztah k pečující osobě. Samotné navázání silného vztahu k pěstounům na přechodnou dobu však může být rizikové. Gabriel a Novák (2008) hovoří o dovednosti pěstounů na přechodnou dobu zvládnout ambivalenci v navazování vzájemné citové vazby. Kdy musí dávat najevo citovou náklonost a zároveň ji bezpečně dávkovat, aby se citová vazba neprohloubila příliš, protože lze očekávat v blízké době trvalé odloučení. Odloučení může způsobit psychickou deprivaci, a to především v případě, že nemůže být dítě vráceno rodičům, případně není nalezena nová pěstounská rodina, kde může dítě najít trvalé místo k životu. V takovém případě dítě z pěstounské péče na přechodnou dobu přechází do ústavní péče a situace se tak téměř v ničem neliší od chvíle, kdy je dítě odebráno z biologické rodiny a umístěno do ústavu. Pokud se zaměříme především na zájem dítěte, je konkrétně ohraničená doba pobytu dítěte v PPPD, tedy jeden rok, z hlediska ochrany dítěte minimálně sporná. Autoři publikace Pěstounská péče na přechodnou dobu pro nejmladší děti (2011) však s názorem Gabriela a Nováka nesouhlasí a domnívají se, „že pokud se dítě naučí vytvářet pevnou vazbu k pečující osobě (že se mu tedy pečující osoby nestřídají na základě rozpisu služeb, ale že se dítě například probouzí s tou osobou, která ho uspala), je v takovýchto nutných případech schopno tuto vazbu „překlopit“ na jinou osobu. Pokud je tedy pěstoun PPPD na svou roli dobře připraven, děti zvládají přechod z PPPD do definitivní rodiny velmi dobře.“

Zároveň je nutné zmínit, že situace, kdy je ukončena PPPD a dítě je umístěno do ústavní péče, se týká přibližně 4 % dětí, protože k 31. 12. 2017 bylo v pěstounské péči na přechodnou dobu umístěno 605 dětí. Z tohoto počtu se 85 dětí vrátilo zpět ke svým rodičům a 113 bylo osvojeno, pro 254 dětí se podařilo najít umístění v jiné formě pěstounské péče. Případně se pěstouni na přechodnou dobu mohli rozhodnout pro změnu na standardní formu pěstounské péče. Pouze 21 dětí tak bylo po ukončení PPPD nebo v jejím průběhu umístěno do ústavního zařízení. I přes tento nízký počet postrádá například jihočeský kraj širší spektrum PP, podle jejich názoru chybí pěstounská péče střednědobá, která by pokryla například dobu, kdy je matka ve VTOS, nebo na období, než se rodič vyléčí ze závislosti. Přechodná pěstounská péče se pro tyto děti jeví jako nedostatečná, protože není předem jisté, že rodič dokáže svoji situaci vyřešit během jednoho roku. Konkrétní případ se podařilo vyřešit nestandardně na základě dohody OSPOD, pěstounky a soudu tak, že PPPD je opakovaně prodlužována (Shrnutí závěrů kulatého ..., 2017). Z určitého úhlu pohledu se může tento postup jevit jako nesprávný, protože nerespektuje zákonem jasně definovanou dobu trvání PPPD. Z pohledu ochrany dítěte, pěstounů na přechodnou dobu, pracovníků OSPOD a v neposlední řadě také dítěte, které může zůstat ve známém prostředí po přechodnou (předem neurčenou) dobu, se však jedná o řešení individuálně připravené pro konkrétní dítě. Vzhledem k požadavku na individuální přístup v rámci tvorby individuálního plánu ochrany dítěte, by se mohlo jednat o možnou cestu úpravy zákona, aby lépe pokrýval i tyto nestandardní situace a tím co nejméně zatěžoval vývoj dítěte.

2.4 Faktory ovlivňující pravděpodobnost umístění dítěte do pěstounské péče

V minulosti jsme se mohli setkat s členěním dětí na vhodné a nevhodné pro svěřením do pěstounské péče, respektive vhodné a nevhodné pro pokus o hledání vhodné rodiny. Takové členění působí diskriminačně, jako by se snažilo děti rozdělit na kvalitnější a méně kvalitní, což není přípustné. Proto od takového členění již bylo upuštěno. Obecně samozřejmě platí, že každé dítě je vhodné pro umístění do pěstounské péče, neboť pěstounská péče vedle dalších možností náhradní péče poskytuje tu nejlepší možnou variantu péče o dítě mimo jeho biologickou rodinu, pokud nemůže být osvojeno nebo mu nemůže být určen poručník. Není tedy vhodnější způsob, jak zajistit co nejzdravější vývoj dítěte, než najít kvalitní pěstounku,

pěstouna nebo pěstounský pár. Je ovšem důležité, aby z tohoto konstatování byly splněny dvě podmínky, a to kvalita pěstounů a samotné nalezení pěstounů. Jak uvádí Věduna Bubleová (2011, s. 32), „*pěstounské rodiny se musí především dobře vybrat. Nemůže to dělat každý, kdo je třeba momentálně nezaměstnaný a napadlo ho, že by se tím mohl živit. Protože tu mluvíme o profesionální pěstounské péči, a v ní jde o svého druhu odborníky – odborníky v rodičovských kompetencích a schopnostech.*“

Přestože musíme souhlasit s konstatováním, že každé dítě je pro pěstounskou péči vhodné, musíme také objektivně přiznat, že ne pro každé dítě se najdou vhodné pěstouni. Některé děti i přes velkou snahu zůstávají nadále v péči zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, dětských center, dětských domovů, dětských domovů se školou a výchovných ústavů. Konkrétní případová studie, kdy dítěti zatím nebylo možné najít pěstouna, byla představena na přednášce Věry Novotné (2019): šestiletý chlapec a jeho tříletý bratr, byli nalezeni v nočních hodinách v centru města bez doprovodu a byli proto umístěni do ZDVOP. Policie vypátrala jejich matku, která pravděpodobně trpí nějakým typem psychické nemoci, která není léčena. Matka uvádí, že v jejím bytě se dějí divné věci a pohybují se tam duchové, zároveň matka požívá alkoholické nápoje. V domácnosti žije také její přítel, který se projevuje agresivně jak vůči matce, tak dětem. Matka nejprve děti několikrát navštívila, ale později návštěvy bez vysvětlení ustaly. Následně se matka odstěhovala za přítelem mimo město. O děti nejevila zájem. Šestiletý chlapec je velmi šikovný, dokáže se o sebe i bratra postarat, je výřečný, vůči bratrovi se chová ochranně. Zároveň se u něj objevují záchvaty vzteku, silně se sebepoškozuje. Trpí nočními děsy, pomočováním. Je velmi ostražitý, neustále monitoruje své okolí, je neklidný, podezřívavý, napadá ostatní děti. Chlapec byl opakovaně vážně zraněn, ve dvou letech si spálil dlaně o žehličku, ve třech letech spadl do horké polévky. V době přijetí měl na těle nezhojené podlitiny a ránu na hlavě. Protože návrat k matce nebyl za daných podmínek možný, byli osloveni pěstouni na přechodnou dobu, kteří však po prostudování rodinné anamnézy odmítli oba chlapce převzít do péče. Oba chlapci proto byli po uplynutí doby, kterou mohou strávit ve ZDVOP umístěni do péče ústavní.

Zde se znovu dostáváme k myšlence terapeutické specializované pěstounské péče. Národní strategie ochrany práv dětí si vytyčila jako jeden z hlavních cílů, který se zavázala splnit do roku 2018, podporu náhradní rodinné péče. Jednou z klíčových aktivit je v tomto cíli „*rozvoj*

náhradní rodinné péče včetně specializace části pěstounů na péči o děti se specifickými potřebami, zdravotním či mentálním znevýhodněním, rozvoj pěstounské péče na přechodnou dobu“ (Právo na dětství, 2013, s. 16).

Pěstounům na přechodnou dobu nelze vyčítat, že nemají zájem o přijetí dítěte s výše popsaným životním příběhem a již nyní se projevujícími potížemi v socializaci. Jde totiž o dítě se specifickými potřebami a mělo by se tak dostat do péče specialistů. Osobám, které jsou kvalitně proškoleny, mají například speciálně-pedagogické, zdravotnické, sociální vzdělání nebo jeho vhodný ekvivalent v podobě nějakého dlouhodobějšího kurzu například v rámci celoživotního vzdělávání. Gabriel a Novák (2008) dokonce předpokládají vzdělání na odborných či dokonce vysokých školách v samostatném studijním oboru. Mrázková a Kovařík in Koluchová (1999) se pak domnívají, že toto studium by mělo být realizováno nejlépe na katedrách sociální práce. Bubleová (2002, s. 31 - 32) navrhuje název **pěstoun – terapeut**, který by byl díky svému vzdělání schopen provést diagnostiku v rodinném prostředí, nabídnout dítěti krátkodobý až dlouhodobý pobyt s prognózou návratu do původní rodiny a tímto způsobem předcházet umístění dítěte do ústavní výchovy.

V tuto chvíli ovšem takto specializovaná pěstounská péče není realizována, a tyto vysoce specializované pěstounské rodiny zatím nejsou k dispozici. Lze se domnívat, že znalosti z oboru sociální práce, psychologie, etopedie, speciální pedagogiky, zdravotnictví, které by pěstounům umožnily ujímat se i takto výchovně náročných dětí, dětí hendikepovaných, dědí s vážnými výchovnými nebo psychickými problémy, nemůže pěstoun na přechodnou dobu získat absolvováním kurzu čítajícího 72 hodin a následně 24 hodin za každý rok, které mu ukládá zákon. Například Zezulová (2012, s. 88) poukazuje na fakt, že v našich podmínkách není standardní, aby pěstounské rodině přijímající například týrané nebo zneužívané dítě byla poskytnuta adekvátní odborná pomoc. Předpokládá se, že rodina si poradí sama.

Ani systém financování služeb doprovázení pěstounských rodin svým plošným příspěvkem ve výši 48 000 Kč neumožňuje diferenciaci poskytované podpory podle potřeb dítěte a počtu dětí, které se v rodině nacházejí (Analýza potřeb pěstounských rodin pečujících o děti se specifickými potřebami, 2017). Tato nízká podpora může být jednou z příčin, proč některé děti přes veškerou snahu nemohou být umístěny v pěstounské péči.

2.4.1 Dítě se specifickými potřebami

Děti se specifickými potřebami tvoří skupinu, jejichž vyhlídky na život v rodinném prostředí se v tomto okamžiku nejeví jako reálné. Často se jedná o děti z velké sourozenecké skupiny, které je složitější umístit do náhradní rodinné péče, aniž by byli sourozenci rozděleni. Děti minoritního etnika, obvykle romského. Nezanedbatelnou skupinu pak tvoří děti se zdravotním postižením pobývající v domovech pro osoby se zdravotním postižením (Základní principy vybraných..., 2018, s. 47). Výraznou část této skupiny dětí, pro které není v tomto okamžiku pěstounská péče dostupná, pak tvoří děti nebo mladiství s výchovnými problémy.

Specifické potřeby dětí vyrůstajících v náhradní rodinné péči jsou nyní v České republice rozpoznávány především prostřednictvím nástrojů využívaných orgány sociálně-právní ochrany dětí. Jedná se vyhodnocení situace dítěte a rodiny a individuální plán ochrany dítěte, zkráceně IPOD, viz. Příloha 1. Dále jsou pak zohledňovány formami odborné podpory systémem „doprovázení“ pěstounských rodin (Analýza potřeb pěstounských..., 2017, s. 6). A podle této analýzy není neobvyklé, že jsou specifické potřeby odhaleny a popsány teprve v průběhu pěstounské péče.

Mezi specifické potřeby můžeme řadit formy zdravotního, mentálního či kombinovaného znevýhodnění. Nejčastěji jde o znevýhodnění mentální, děti se zrakovým postižením, sluchovým postižením, autismem, nebo s kombinovaným postižením. Další skupinou dětí, které jsou nyní nejčastěji umísťovány v ústavní péči, jsou děti, které byly týrány, zneužívány a zanedbávány (ibid).

2.4.2 Dítě s výchovnými problémy – jeho postavení v systému

V roce 2017 bylo odebráno z péče rodičů celkem 3 766 dětí (Roční výkaz o výkonu..., 2017). Přibližně jedna čtvrtina z těchto dětí byla odebrána z důvodu výchovných problémů dítěte, v uvedeném roce se jednalo konkrétně o 871 dětí. V 837 případech pak byla těmto dětem nařízena ústavní výchova (ibid). V zákoně č. 359/1999 Sb. § 6c, můžeme najít popis potíží, se kterými se potýkají děti a jejich rodiny a lze je označit jako výchovné problémy:

tyto děti často zanedbávají školní docházku, vedou zahálčivý a promiskuitní život, experimentují s užíváním návykových látek a alkoholu, provozují sex za úplatu a páchají trestnou činnost nebo přestupky.

Jednou z příčin výchovných problémů mohou být poruchy chování, které klasifikuje Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů. *Jedná se o Poruchy chování a emoci s obvyklým nástupem v dětství a dospívání, označované F90 – F98. Chováním na němž je založena diagnóza Poruchy chování označená jako F91, je například nadměrné praní se, nebo týrání, krutost k lidem nebo ke zvířatům, závažné destrukce majetku, zakládání požárů, krádeže, opakované lži, záškoláctví a útěky z domova, neobvykle časté a silné výbuchy vzteku a nekázeň.* (ÚZIS, 2014). Tyto poruchy chování mohou vést až k delikvenci – tedy „antisociálnímu jednání“ (Hartl, 1994). Jedná se o chování, které je považováno za trestné a mladiství se ho většinou dopouštějí ve skupině (partě). Jak uvádějí Matoušek a Matoušková (2011, s. 23) „*Delikvence je chování. Chování je podmíněno velice komplexně. Dědičnost je jedním z mnoha faktorů, které na ně mají vliv. Genetická dispozice může být odpovědná například za sníženou sebekontrolu či za hyperaktivitu. Tyto vlohy však samy o sobě nevedou k vytvoření party, která vyloupí obchod*“ (Matoušek, Matoušková 2011, s. 23). Delikventní chování má mnoho příčin, které souvisí jednak s genetickou výbavou jedince a zároveň také s prostředím, ve kterém se dítě pohybuje. Faktory, které mohou vést až k tomu, že dítě přestane respektovat pravidla a jeho vývoj se zdá být ohrožen, jsou různorodé. Roli hraje osobnostní nastavení, přístup rodičů k dítěti, rodičovské postoje, hodnoty rodiny. Pokud rodičovská péče není dostatečná, dítě nemá vymezeny hranice, rodič mu nevěnuje pozornost, nezajímá se o něj, výchova je chladná a direktivní nebo naopak příliš volná a bezhraniční, může dojít k projevům, které jsou považovány za delikventní. Tyto děti potřebují specializovanou péči, která je nyní nejčastěji poskytována v dětských domovech se školou nebo výchovných ústavech, kam jsou děti s výchovnými problémy na základě rozhodnutí soudu umisťovány.

Pedagogickým pracovníkem (vychovatelem) v dětském domově se školou (dále jen DDS) nebo výchovném ústavu (dále jen VÚ) se může podle zákona č. 563/2004, §16 stát pouze osoba, která je vzdělána minimálně „*v programu celoživotního vzdělávání v oblasti pedagogických věd uskutečňovaném vysokou školou zaměřeném na speciální pedagogiku*“. Tento kurz celoživotního vzdělávání probíhá po dobu dvou let a student absolvuje 250 hodin

výuky, vzdělání je ukončeno obhajobou závěrečné práce. Nebo má vysokoškolské vzdělání v oboru speciální či sociální pedagogika. V zařízení tedy mohou pracovat pouze vychovatelé specialisté. Tito čelí velmi složitým situacím, ve kterých se ocitají v interakci s dítětem, které nedokáže respektovat pravidla, jeho psychický vývoj je často disharmonický, může za sebou mít zkušenost s týráním nebo zneužíváním, jeho frustrační tolerance je velice nízká. Má zkušenost s užíváním drog. Vzhledem k náročnosti těchto interakcí mají pedagogičtí pracovníci k dispozici ve většině zařízení supervizi, je sledována a také poskytována možnost pravidelného vzdělávání. Mají informace, jakým způsobem ošetřovat svoji psychiku, a zabránit tak profesnímu vyhoření.

Jinou možností, kam by mohlo být dítě s výchovnými problémy umístěno, pokud nemůže zůstat ve své biologické rodině, je pěstounská péče. Chamberlain (1990, s. 21 - 36) provedla v USA výzkum, ve kterém u skupiny 16 adolescentů s výchovnými problémy využila terapeutickou pěstounskou péči. Pěstouni jsou pro tuto formu pěstounské péče školeni, procházejí výcvikem, nacvičují metody ovlivňující chování, nastavování hranic a mantinelů chování, způsoby odhalování a řešení problémů. Zároveň mají po absolvování výcviku k dispozici supervizi a podporu specialistů. Těchto 16 mladistvých bylo porovnáno s 16 mladistvými s podobnými zkušenostmi a problémy, kteří však byli umístěni v institucionálním zařízení. Z výsledků její studie vyplynulo, že na konci terapeutické pěstounské péče muselo být z 16 subjektů znovu v péči institucí pouze 6, oproti 14 z 16 mladistvých z kontrolní skupiny. Významný rozdíl se pak objevil také v délce pobytu v nápravném zařízení. Čím delší dobu strávil mladistvý v terapeutické pěstounské péči, o to kratší dobu pak strávil v dalším zařízení. Z jejího výzkumu vyplývá, že tito specializovaní pěstouni dokáží navázat podporující a korektivní vztah a měli by proto být využíváni jako primární volba při péči o těžko zvladatelnou mládež.

S výsledky výzkumu Chamberlain můžeme souhlasit, ale s uvědoměním si všech aspektů, které byly v jejím výzkumu zohledněny. Mladiství byli umístěni do péče osob, které prošly speciálním výcvikem, měly k dispozici supervizi a možnost kdykoliv situaci dítěte konzultovat s profesionály. V případě pěstounské péče v České republice není definován typ vzdělání, kterého musí pěstoun dosáhnout. Jak bylo uvedeno výše, podmínkou je absolvování přípravy v délce 48 respektive 72 hodin. Výše popsaní specializovaní pěstouni zatím nejsou v ČR připravováni. Z Ročního výkazu o výkonu sociálně právní ochrany dětí

za rok 2017 vyplývá, že například z 54 dětí, jejichž chování bylo natolik závažné, že vyžadovalo nařízení výchovného opatření podle §13 zákona č. 359/1999 byly do pěstounské příbuzenské péče umístěny tři děti a pouze dvě děti byly svěřeny do pěstounské péče nepříbuzenské.

2.5 Pěstouni

Pěstounem se může v České republice stát osoba, která má na našem území trvalé bydliště, skýtá záruky řádné péče a musí souhlasit se svěřením dítěte do své péče. Jedná se tedy o dobrovolnou iniciativu (zákon č. 89/2012 Sb, § 962). Tato osoba musí nejprve vyplnit Žádost o zařazení do evidence žadatelů vhodných stát se osvojiteli / pěstouny / pěstouny na přechodnou dobu, viz Příloha 2, která je dostupná například na stránkách MPSV³ nebo OSPOD⁴, ale je k dispozici i na mnoha stránkách provozovaných neziskovými organizacemi, které se věnují ve svém zaměření pěstounské péči. A dále Dotazník k žádosti o zařazení do evidence žadatelů vhodných stát se osvojiteli / pěstouny / pěstouny na přechodnou dobu, viz Příloha 3. Vyplněnou žádost a dotazník poté zašle nebo doručí orgánu sociálně právní ochrany dětí, který je součástí obecních úřadů s rozšířenou působností v místě bydliště. OSPOD žádost zaeviduje a vede k žádosti dokumentaci, tato dokumentace je podle Směrnice ze dne 19. 9. 2013 o stanovení rozsahu evidence dětí a obsahu spisové dokumentace o dětech vedené OSPOD a o stanovení rozsahu evidence a obsahu spisové dokumentace v oblasti náhradní rodinné péče, poměrně obsáhlá, musí podle zákona 359/1999 Sb., § 21, odstavec 5 obsahovat: žádost s osobními údaji, doklad o státním občanství, opis z evidence Rejstříku trestů, zprávu o zdravotním stavu, údaje o ekonomických a sociálních poměrech, písemné vyjádření žadatele, zda souhlasí, aby byl později zařazen také do evidence Úřadu pro zprostředkování osvojení dětí z ciziny nebo žádá výlučně o osvojení dítěte z ciziny, písemný souhlas s tím, že OSPOD zprostředkující pěstounskou péči je oprávněn zjišťovat další údaje zejména o tom, zda způsobem života bude žadatel zajišťovat pro dítě vhodné výchovné prostředí, a dále kdykoliv zjistit, zda nedošlo ke změně rozhodných skutečností uvedených ve spisové dokumentaci. Dokumentace obsahuje také písemný souhlas s účastí na přípravě fyzických osob k přijetí

³ Informační portál Ministerstva práce a sociálních věcí ČR dostupný z <http://www.mpsv.cz>

⁴ Informační portál pro orgány sociálně právní ochrany dětí dostupný z <http://www.ospod.cz>

dítěte do rodiny. Součástí spisové dokumentace je po prošetření poměrů a požadovaných informací stanovisko obecního úřadu obce s rozšířenou působností k dané žádosti.

Kompletní žádost předá obecní úřad krajskému úřadu, který ji posoudí a rozhodne neprodleně poté, kdy má všechny potřebné informace. Toto posouzení krajským úřadem zahrnuje zhodnocení přípravy a speciální přípravy (pro PPPD) k přijetí dítěte do rodiny, vyjádření dětí žadatele a dále posouzení schopnosti těchto dětí přijmout dítě do rodiny. Krajský úřad zjišťuje také bezúhonnost žadatele a dalších osob, které s ním tvoří domácnost (bezúhonné nejsou například osoby, které spáchaly trestný čin směřující proti životu, zdraví, svobodě, lidské důstojnosti, mravnímu vývoji nebo jmění dítěte apod.). Dále u žadatelů vhodných pro výkon pěstounské péče na přechodnou dobu posuzuje schopnost pečovat o děti vyžadující speciální péči a také schopnost a ochotu spolupráce s rodiči těchto dětí. V neposlední řadě se u žadatelů posuzuje charakteristika osobnosti, psychický stav, zdravotní stav, předpoklad vychovávat dítě, motivace, stabilita manželského vztahu a prostředí v rodině, sociální prostředí, zvláště bydlení a domácnost, etnické, náboženské a kulturní prostředí žadatele, popřípadě další skutečnosti (zákon č. 359/1999 Sb., § 27). Toto posouzení je prováděno psychologem pro náhradní rodinnou péči. Psychologické vyšetření bývá zpravidla realizováno formou písemných psychologických testů a minimálně jedné individuálních konzultace s psychologem. Následně psycholog vypracuje zprávu z psychologického posouzení (Psychologické vyšetření, 2015).

Krajský úřad zároveň zajišťuje přípravu budoucích pěstounů, včetně speciální přípravy k přijetí dítěte pěstounem na přechodnou dobu v časovém rozsahu nejméně 48 a v případě PPPD v rozsahu 72 hodin. Příprava budoucích pěstounů probíhá ještě před zařazením do evidence pěstounů a projdou jí tak všichni žadatelé. Což může žadatelům zajistit lepší představu o NRP a zároveň lepší informační vybavenost před vstupem do samotného procesu (Gabriel a Novák, 2008, s. 8). Příprava sama se skládá ze dvou částí. Individuální část přípravy je určena především k sebepoznání žadatelů, odhalení motivace k náhradní rodinné péči a očekávání od dítěte. Skupinová část přípravy zahrnuje zvýšení vědomostní základy o NRP, vývoji a potřebách dítěte, práv dětí, rodičů, práv a povinností pěstounů (Rozsah odborné přípravy, 2019). Krajský úřad se také stará o přípravu dětí žijících v rodině žadatelů, která je prováděna s ohledem na věk těchto dětí a poradenskou pomoc související se svěřením dítěte do pěstounské péče. V případě, že krajský úřad dojde k závěru, že žadatel

je vhodným zájemcem o pěstounskou péči, bude zařazen do evidence žadatelů pro zprostředkování osvojení nebo náhradní rodinné péče. Jakmile je náhradní rodič do evidence zařazen, může do své péče přijmout dítě.

Krajský úřad vede také evidenci dětí, jejichž situaci je vhodné řešit umístěním do náhradní rodinné péče. Na základě potřeb dítěte pak probíhá výběr vhodných pěstounů, kteří tyto potřeby mohou uspokojit. Jestliže jsou pro dítě nalezeni vhodní pěstouni, krajský úřad je osloví, poskytne jim potřebné informace o dítěti a následně zprostředkuje osobní setkání (Pěstounská péče, 2019).

Zájem osob, které chtějí být zařazeny do evidence žadatelů o pěstounskou péči a pěstounskou péči na přechodnou dobu prochází změnami. Novák (2008, s. 50), který srovnával data za období od roku 1989, kdy si podalo žádost 451 žadatelů, do roku 2006, kdy si tuto žádost podalo 682 osob, uvádí, že sice za toto období došlo k výkyvům a v některých letech klesl počet žadatelů, z dlouhodobého hlediska se však nejednalo o dramatický úbytek. Například rok 2003 byl rekordní a žádost si podalo 809 osob. Pokud tato data dostupná také na stránkách MPSV zprůměrujeme, podalo si žádost o zprostředkování pěstounské péče **v letech 1989 až 2006 ročně 610 osob**. Podobná data nacházíme i v následujících jedenácti letech viz Tabulka 1. Zde můžeme pozorovat výrazné navýšení počtu žadatelů v letech 2012-2014 a následný pokles počtu žadatelů na úroveň, kterou můžeme považovat za spíše průměrnou a je srovnatelná s lety 2007 a 2009.

Tabulka 1. Počty žadatelů o zprostředkování PP a PPPD v letech 2007-2017

Počet žadatelů o zprostředkování pěstounské péče a pěstounské péče na přechodnou dobu v daném roce										
2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
568	612	543	621	703	1152	1756	1156	802	586	550

Zdroj: MPSV, Sociálně-právní ochrana dětí, Statistiky, Roční výkazy o výkonu sociálně právní ochrany dětí za roky 2007-2017, <https://www.mpsv.cz/cs/7260>.

Přestože počty žadatelů o zprostředkování pěstounské péče se podle výše uvedených údajů spíše nemění a je podáno průměrně kolem **620 žádostí za rok** (pokud nezahrnete roky 2012-2014), mění se potřeba společnosti a zákonem definované požadavky, které pěstounskou péči upřednostňují před péčí ústavní. **V tomto směru tedy můžeme hodnotit počet 550**

žadatelů v roce 2017 jako velmi nízký, a to především ve srovnání s lety 2012 až 2014.
Vyhledáváním pěstounů jsou primárně, podle § 21, zákona 359/1999 Sb. pověřeny obce s rozšířenou působností a zároveň se mu věnuje mnoho neziskových organizací.

Další část práce se zaměří na roli orgánu sociálně právní ochrany dětí v systému náhradní rodinné péče.

3 Orgán sociálně právní ochrany dětí

Orgán sociálně-právní ochrany dětí (dále jen OSPOD) se v souladu s § 1, zákona 359/1999 Sb. zabývá sociálně-právní ochranou dětí, kterou se rozumí ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochrana oprávněných zájmů dítěte a jeho jmění, snaha o obnovení narušených funkcí rodiny a zabezpečení náhradního rodinného prostředí pro dítě, které nemůže být trvale nebo dočasně vychováváno ve vlastní rodině. Zaměstnanci OSPOD jsou povinni podle tohoto zákona zachovávat mlčenlivost týkající se provádění sociálně právní ochrany. Jejich odborná způsobilost na pozici sociálního pracovníka je definována zákonem 108/2006 Sb. o sociálních službách, který v § 110 uvádí, že sociální pracovník musí dosáhnout vyššího odborného nebo vysokoškolského vzdělání v oboru zaměřeném na sociální práci, sociální politiku, sociální pedagogiku, sociální a charitativní péči a další.

Sociálně-právní ochrana je podle Standardů kvality pro OSPOD poskytována přiměřeným počtem zaměstnanců tak, aby byla zachována její kvalita. Samotná organizační struktura není zákonem ani MPSV předdefinována, každý úřad má zpracován organizační řád, ze kterého podle počtu obyvatel vyplývá, kolika zaměstnanci je výkon sociálně-právní ochrany zajišťován, a jaké je jejich organizační zařazení. Zaměstnanci a zaměstnankyně jsou potom dále rozděleny podle své specializace například na kurátory a kurátorky pro mládež, pracovníky a pracovnice pro náhradní rodinnou péči, pracovníky a pracovnice péče o dítě a rodinu, kteří jsou na některých úřadech označováni také jako terénní sociální pracovníci nebo sociální pracovníci – referenti (Manuál implementace standardů..., 2014). Na některých úřadech se může zařazení sociálního pracovníka různě překrývat, případně pracovníci nejsou rozděleni nebo jsou jednotlivé specializace označeny jiným způsobem. Zároveň jsou také místa sociálních pracovníků na některých úřadech neobsazena a pracovníků tedy není dostatečný počet. Přestože podle Standardů kvality pro OSPOD, Standard č. 4 „nesmí výkon sociálně-právní ochrany ovlivňovat nedostatek zaměstnanců“ (Manuál implementace standardů kvality pro OSPOD, 2014), došel ombudsman k závěru, že „pracovníci OSPOD jsou přetížení a mnohdy nezvládají plnit ani zákonné povinnosti. Z důvodu jejich nedostatečného počtu, je sociální práce s rodinou podstatně ztížena, ne-li zcela znemožněna“ (Standardy péče o ohrožené..., 2013, s. 5).

Dále v této práci bude podrobněji popsána činnost jednotlivých specializací a bude použito členění na sociální pracovníky věnující se péči o dítě a rodinu, zabývající se náhradní rodinnou péčí a sociální kuratela.

3.1 Sociální pracovníci péče o dítě a rodinu

Pracovníci péče o dítě a rodinu, sociální pracovníci – referenti, terénní sociální pracovníci, zastávají funkci kolizního opatrovníka, věnují se tedy zastupování dětí v případech, kdy je nemohou zastoupit jejich rodiče. Jedná se například o případy určení výživného, úpravy poměrů nezletilých dětí před a po rozvodu rodičů. Monitorují situaci dětí narozených neprovdaným matkám a pomáhají těmto rodičům řešit danou situaci. Pomáhají uskutečňovat změny v rodině pro zlepšení výchovného prostředí a mají možnost v této věci nařizovat například povinnost vyhledání odborné pomoci a mediace. Přijímají oznámení veřejnosti týkající se péče o děti. V případě, že dojde k odhalení péče, která je nedostatečná a nepodaří se situaci v rodině intervencí upravit, podávají návrh soudu na omezení, zbavení nebo pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti. Zároveň mohou podat podnět k zahájení trestního stíhání rodičů nebo osob zodpovědných za výchovu dítěte, pokud vznikne podezření na spáchání trestného činu proti dítěti. Řeší problematiku dětí, které jsou zneužívány, zanedbávány a týrány. Případně jsou ohroženy násilím mezi rodiči. V případě, že se dítě ocitne v nebezpečí a jeho život nebo příznivý vývoj je vážně ohrožen, podávají soudu návrh na předběžné opatření, kterým je dítě odebráno z rodiny a je mu zajištěno bezpečí. Podávají podněty soudům na uložení výchovného opatření, na nařízení ústavní výchovy nezletilých dětí a v případě, že je dítě umístěno v ústavní péči, sledují v pravidelných intervalech výkon ústavní a ochranné výchovy a zároveň spolupracují se zařízeními například při schvalování pobytu dítěte mimo zařízení (MPSV, odbor 21, 2019).

V případě, že se na OSPOD obrátí například rodič, který má nějaký dotaz, nejasnost nebo potřebuje pomoc ve složité životní situaci týkající se péče o dítě nebo situace v rodině, setkává se právě s pracovníkem péče o děti a rodinu OSPOD. Terénní pracovníci také provádějí sociální šetření v rodinách a poskytují poradenskou činnost. Mohou se na ně obrátit také rodiče, kteří trpí násilím v rodině ze strany partnera, který například neohrožuje

svým násilným chováním přímo dítě, ale jeho chování má na dítě vliv. Pracovníci OSPOD mohou poskytnout odbornou pomoc a odkázat takovou osobu na organizace, které se touto problematikou zabývají. Obrací se na ně také samotné děti, které se ocitly ve složité situaci, a tito pracovníci jsou připraveni jim pomoci. Jsou také organizátory případových konferencí, spolupracují s neziskovými organizacemi v případech sanace rodiny, rodinných konferencí a doprovázení.

V kontextu pěstounské péče jsou pak terénní sociální pracovníci v pomyslné první linii, většinou jsou to oni, kteří odhalí podmínky, které mohou vést k odebrání dítěte, jsou to oni, kteří vyhodnocují situaci dítěte a podávají návrh na zařazení do evidence NRP. Obrací se na ně také rodiče, kteří péči o své dítě nezvládají a potřebují odbornou pomoc. V případě, že je dítě, které mají tito pracovníci na starosti, umístěno v ústavním zařízení, pak jsou s tímto dítětem ve spojení a je náplní jejich práce hovořit s dítětem o jeho zájmu být umístěno do náhradní rodinné péče. S dítětem umístěným v DD, ZDVOP nebo dětském centru vyplní podklady pro zařazení do evidence NRP, hovoří s ním o jeho očekáváních od pěstounů a také zjišťují aktuální potřeby, které jsou později vodítkem pro vyhledávání vhodných pěstounů. Při vyhodnocování situace dítěte vytvářejí individuální plán ochrany dítěte, který je součástí formuláře Informace k vyhodnocení situace dítěte. Individuální plán ochrany slouží především k vymezení příčin ohrožení dítěte, stanovení opatření na ochranu dítěte, poskytnutí pomoci rodině ohroženého dítěte a přijetí opatření na posílení funkcí rodiny (Základní informace o vyhodnocování..., 2019).

3.2 Sociální pracovníci náhradní rodinné péče

Pracovníci náhradní rodinné péče vedou evidenci dětí, které jsou nebo budou zařazeny do evidence NRP a v této věci úzce spolupracují se zařízeními pro výkon ústavní výchovy. Aktivně vyhledávají děti, které jsou vhodné k osvojení nebo pro svěřeni do pěstounské péče. Vyhledávají také fyzické osoby, které mají nebo mohou mít zájem o výkon náhradní rodinné péče. Přijímají a zpracovávají žádosti o zařazení do evidence PP nebo PPPD. Vedou evidenci těchto žadatelů a spolupracují s krajskými úřady ve věcech evidence žadatelů o zprostředkování NRP. Podávají návrhy soudu na svěřeni dítěte do pěstounské péče nebo osvojení. V případě, že není k dispozici jiná osoba, které by mohla tuto funkci vykonávat,

vykonávají funkci opatrovníka nebo poručníka (MPSV, odbor 21, 2019). Pracovníci náhradní rodinné péče jsou specialisty, kteří jsou prostředníky mezi dítětem, rodičem a náhradním rodičem. Poskytují podporu a pomoc osobám, které mají zájem o pěstounskou péči, seznamují je s pozitivy a případnými negativy, která může pěstounská péče obnášet, jejich úkolem je vytvářet realistická očekávání. Jsou dále prostředníky v kontaktech mezi dětmi umístěnými v NRP a jejich biologickými rodiči, aby byla zachována vzájemná vazba, která může být dobrým základem do budoucího života. Poskytují také pomoc pěstounům na přechodnou dobu. Svolávají případové konference a spolupracují s doprovázejícími organizacemi. Spolupracují při uzavírání dohody o výkonu pěstounské péče.

3.3 Sociální kuratela

Sociální kuratela pracuje podle § 31, zákona 359/1999 Sb. především s dětmi a nezletilými, kteří zanedbávají školní docházku a vedou zahálčivý nebo nemravný život, nemají zájem o práci. Jsou uživateli drog a alkoholu nebo se živí prostitucí. Dále s mladistvými, kteří spáchali trestný čin nebo dětmi mladšími patnácti let které se dopustily činu jinak trestného, případně páchají přestupky. V rámci trestního řízení spolupracují s orgány činnými v trestním řízení (policíí, státním zastupitelstvím, soudy pro mládež) především při zjišťování poměrů mladistvých. Účastní se hlavního soudního líčení v těchto trestních věcech. Mají také právo podávat soudu návrhy například na uložení výchovného opatření (povinnost vyhledání odborné pomoci apod.). V jejich péči jsou také děti, které opakovaně utíkají z domu nebo zařízení, ve kterém jsou umístěny. Kurátoři úzce spolupracují s věznicemi a se školskými zařízeními pro výkon ústavní a ochranné výchovy. Do těchto zařízení jezdí na pravidelné návštěvy (jednou za tři měsíce) a mají možnost s dětmi hovořit o samotě. Jednou z jejich povinností je sledování, zda jsou respektována práva dětí a mladistvých, kteří jsou v zařízení umístěni. Kurátoři spolupracují také s Probační a mediační službou, která se zabývá alternativním řešením trestů a pracuje se speciálními programy, které mají zajistit urovnání vztahu mezi pachatelem a poškozeným a podpořit vhodné sociální chování, které nebude v rozporu se zákonem (Probační programy pro mladistvé, 2019).

V roce 2017 bylo evidováno v péči kurátorů pro děti a mládež celkem 28 450 dětí, z tohoto počtu pak 13 380 dětí ve věku do 15 let. 18 924 dětí a mladistvých se potýkalo s výchovnými

problémy, z toho 9 655 bylo dětí do 15 let. Trestnou činnost pak z celkového počtu dětí mladších 15 let páchalo 2 000 dětí (Roční výkaz o výkonu..., 2017).

S ohledem na pěstounskou péči mají kurátoři specifickou pozici v celém systému ochrany dítěte. I oni pracují s dítětem, které může být v případě nepříznivé rodinné situace a z důvodu závadového chování odebráno z rodiny a je tedy nutné hledat pro něj umístění v jiném nejlépe rodinném prostředí. Avšak v případě dětí, které jsou klienty kurátora pro děti a mládež, není výjimkou, že jsou tyto děti již umístěny v některé formě náhradní rodinné péče a dané výchovné problémy se objevují v jejím průběhu. Je tedy otázkou, zda i v případě dětí s problematickým chováním v pubertálním věku, které se potýkají s nerespektováním autorit jak v rodině, tak doma, je pěstounská péče tím nejlepším řešením. Věk mezi 12 a 15 rokem je obdobím kritického vnímání světa, rodičů a dospělých. Vznikají vrstevnické skupiny, které spolu sdílejí zážitky a prožitky a stávají se neformální autoritou. Dochází také k pohlavnímu vyzrávání a touze po vztahu s opačným pohlavím. Starší školní věk je chvílí, kdy se dítě snaží odpoutat od rodičovské nebo jakékoliv dospělé autority, rodiče nebo dospělí se stanou osobami vůči kterým se mladí lidé vymezují (Ptáček, Kuželová, 2013). Topinka (2017) v této souvislosti zmiňuje také možnost, že předchozí snaha OSPOD udržet dítě v péči rodičů co nejdéle se může v takové chvíli jevit jako kontraproduktivní, protože snižuje šanci na umístění pubescenta do NRP z důvodu jeho vyššího věku, případně rozvinutých výchovných problémů. **Zajímavou se jeví také myšlenka, že pubescence je první vývojové období, kdy je možné uvažovat o určité formě institucionální péče jako o vhodné.** Protože je takové dítě odebráno ve většině případů z rodiny v okamžiku emočně vypjatém, a emočně neutrální prostředí instituce může být v tomto případě lepší, protože mu umožňuje vlastní zpracování situace (Ptáček, Kuželová, 2013).

V rámci dostupných údajů se nepodařilo najít žádnou studii nebo statistiku, která by evidovala přesné počty dětí s výše uvedenými problémy, které byly před umístěním v ústavní péči umístěny v péči pěstounské. Ani kolik dětí s výchovnými problémy bylo umístěno přímo do pěstounské péče. Částečnou představu však může nabídnout opět Roční výkaz o výkonu sociálně právní ochrany dětí za rok 2017, ze kterého vyplývá, že ze 48 dětí, kterým byla nařízena ochranná výchova (která se nařizuje v případě, že u dítěte nebo mladistvého došlo k zvláště závažnému chování) nebyla tato ukončena přechodem do pěstounské péče ani v jednom případě a dále z 54 dětí, kterým bylo uloženo výchovné

opatření podle § 13, zákona 359/1999 Sb. a jsou umístěny ve středisku výchovné péče nebo v ústavním zařízení, přešly do pěstounské péče 3 děti. Můžeme tedy konstatovat, že počty dětí s výchovnými problémy, pro které se podařilo najít vhodnou pěstounskou rodinu, jsou nízké.

Přestože se minimálně část odborné veřejnosti domnívá, že prostředí ústavní výchovy je pro děti s výchovnými problémy vhodné, a také v systému NRP nejsou zaevidováni žadatelé, kteří by o dítě s výchovnými problémy chtěli pečovat, je povinností všechny tyto děti zařadit do evidence NRP vedené krajskými úřady. Tento požadavek primárně vychází z doporučení ombudsmana, podle kterého by: „*principiálně mělo být každé dítě umístěné v zařízení zařazeno do evidence dětí určených pro náhradní rodinnou péči (NRP), a to bez ohledu na rasu, barvu pleti, pohlaví, věk, národnostní, etnický nebo sociální původ, tělesnou nebo duševní nezpůsobilost a jiné postavení jeho nebo jeho rodičů*“ (Standardy péče o ohrožené děti a jejich rodiny, 2013, s. 6). V následující kapitole proto dojde k popsání samotné evidence dětí, která je vedena za účelem zprostředkování NRP, její obsah a postup vedoucí k zařazení dítěte a dále pohled ústavního zařízení pečujícího o děti s výchovnými problémy k nutnosti zařadit každé dítě do této evidence.

4 Evidence dětí vedená pro účely zprostředkování náhradní rodinné péče

V tomto okamžiku má každý kraj vytvořenu vlastní metodiku týkající se dokumentace, která je vedena o dítěti pro účely zprostředkování NRP. Tyto metodiky jsou doplňujícím dokumentem k § 21 odst. 4 zákona 359/1999 Sb., který definuje obsah spisové dokumentace o dítěti, která je vedena obecními úřady s rozšířenou působností a je poskytována krajským úřadům, které ji dále rozšiřují. Každý krajský úřad vede vlastní evidenci dětí a žadatelů o náhradní rodinnou péči. Sami krajské úřady by uvítaly, pokud by byla evidence dětí čekajících na NRP vedena centrálně a zejména by podporovali vznik jednotné evidenci žadatelů o náhradní rodinnou péči (Shrnutí závěrů kulatého..., 2017).

4.1 Postup vedoucí k zařazení dítěte do evidence náhradní rodinné péče

V případě, že nastane situace, kdy hrozí odebrání dítěte z rodiny nebo už byl podán takový návrh soudu, založí pracovníci OSPOD obecního úřadu s rozšířenou působností spisovou dokumentaci o dítěti, která bude předána krajskému úřadu za účelem zprostředkování náhradní rodinné péče. Z uvedeného vyplývá, že krajskému úřadu budou nahlášeny všechny děti, které se ocitají mimo biologickou rodinu. V případě, že se jedná o děti se specifickými potřebami, je nutné přesně uvést, o jaké potřeby se jedná (Metodika k náhradní rodinné péči, 2015).

Spisová dokumentace, kterou úřad o dítěti vede, obsahuje jeho osobní údaje, doklad o státním občanství, údaje o sociálních poměrech dítěte, jeho rodičů, sourozenců, případně prarodičů, doklad, že dítě splňuje podmínky pro osvojení nebo svěření do pěstounské péče, rozhodnutí příslušných orgánů o výchově dítěte a zprávu o jeho zdravotním stavu a vývoji. Tato dokumentace je co nejdříve poskytnuta krajskému úřadu (zákon 359/1999 Sb., § 21). Krajský úřad dokumentaci doplní podle § 27 (zákon 359/1999 Sb., § 27) o odborné posouzení, ve kterém je sledována úroveň tělesného a duševního vývoje dítěte, včetně jeho specifických potřeb a nároků, sociální náboženské a kulturní prostředí, ze kterého dítě pochází. Zároveň je posuzována také vhodnost náhradní rodinné péče pro dané dítě.

Nedílnou součástí dokumentace je pak vyjádření dítěte k zájmu o umístění v náhradní rodinné péči.

Z pravidla každé tři měsíce (v případě sociální kurately šest měsíců) pak zasílají sociální pracovníci a kurátoři krajskému úřadu průběžně zprávy o dítěti, vycházející z návštěv dítěte v ústavním zařízení, nové vyhodnocení situace dítěte a IPOD. A zároveň také nové vyjádření dítěte k zájmu o umístění v náhradní rodinné péči.

Jednou za tři měsíců sociální pracovníci nebo kurátoři navštíví dítě v zařízení. Zpravidla jsou tyto návštěvy dětmi očekávány, sociální pracovníci mají s dětmi navázaný vztah a děti jsou zvyklé s nimi hovořit. Zároveň se jedná o osobu nepatřící k zařízení, která může mít informace z místa předchozího bydliště dítěte, o rodičích, kamarádech a podobně. Taková návštěva je vítaná, a to především u dětí, které nenavštěvuje nikdo jiný a nemají možnost navštěvovat svoji rodinu v rámci víkendových nebo prázdninových pobytů. Sociální pracovníci také dětem vozí malou pozornost v podobě sladkosti nebo drobného dárku. Na začátku návštěvy se sociální pracovník nebo pracovnice informuje u sociálních pracovníků a pracovníků v zařízení na to, jak se dítěti daří, jak v zařízení prospívá, na čem s dítětem v zařízení pracují. A zapíše se do knihy návštěv, která je jednou za půl roku kontrolována státním zastupitelstvím.⁵ Poté má možnost o samotě hovořit s dítětem, tak aby mělo dítě možnost svobodně hovořit o svých pocitech a vyjadřovat své názory. Součástí tohoto rozhovoru by pak na základě požadavku krajských úřadů mělo být nové vyjádření dítěte k možnosti náhradní péče a jeho zájmu o toto umístění.

4.2 Zařazení všech dětí do evidence vedené pro účely zprostředkování NRP z pohledu ústavního zařízení pro děti s výchovnými problémy (DDŠ, VÚ)

V dětských domovech se školou a výchovných ústavěch jsou umístěny děti, které se potýkají s výchovnými problémy, mají potíže s respektováním dospělé autority, jejich chování

⁵ Státní zastupitelství vykonává dozor nad dodržováním právních předpisů v místech, kde se vykonává ústavní výchova. Zvláštním zákonem, kterým se podrobněji vymezuje rozsah a podmínky výkonu dozoru, je zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních (Kocourek, Záruba, 2004).

vyžaduje speciálně-pedagogický přístup. Některé děti jsou psychiatricky medikovány a jejich psychický vývoj může být disharmonický. Mají sníženou frustrační toleranci, která způsobuje například zkratkovité řešení konfliktů a náročných situací. Z informací uvedených v předchozích částech práce vyplývá, že **tyto děti mají spíše nízkou šanci na umístění v náhradní rodinné péči**. V České republice zatím nefunguje specializovaná pěstounská péče a v evidenci žadatelů o pěstounskou péči nejsou k dispozici žadatelé, kteří by chtěli o výchovně náročné dítě pečovat. I přesto však musíme souhlasit s ombudsmanem, že, otázka, jestli problematické dítě nikdo nebude chtít, může být řešena až ve chvíli, kdy bude vedeno v evidenci pro NRP. Jde o možnost šance. **U dospívajících pak musí být brán zřetel na možné rozhodnutí, nebýt do NRP zařazen. Dítěti nemůže být ubráno právo vyjádřit svůj názor, který je nutné zohlednit** (Zpráva ze systematických návštěv, 2011). Přesto je krajskými úřady požadováno zařazování všech dětí do evidence, kdy teprve v dokumentu předaném krajskému úřadu, je uvedena informace, zda dítě má zájem o zprostředkování NRP či nikoli. Nejde ovšem o názor, zda si přeje, nebo nepřeje být zařazeno do evidence. Následně jsou tyto děti každých šest měsíců dotazovány, zda mají o umístění v pěstounské péči zájem. **Dotazování a ověřování postoje musí dle požadavku krajských úřadů probíhat i v případě, že dítě již v minulosti vyjádřilo svůj nezájem**.

Přestože je ústavní výchova zařazena z pohledu vhodnosti pro dítě až za náhradní rodinnou výchovu, můžeme říci, že v případech dětí s výchovnými problémy se jedná o nejčastější formu péče, do které je dítě odebrané z rodiny nebo z pěstounské péče svěřeno. Jelikož výchovné problémy u dítěte přicházejí poměrně často s nástupem staršího školního věku, přicházejí do zařízení děti v období, kdy již mají vytvořenou vazbu k pečujícím osobám, ať už jsou to děti přicházející z biologické rodiny, nebo z pěstounské péče. Případně se jedná o děti, které doposud vyrůstaly v jiné formě ústavní péče, a navazování vztahu pro ně může být obtížné. Černá (2017) zmiňuje, že potíže, které dítě přivedou až do situace nařízení ústavní výchovy z důvodu výchovných problémů, mají často svůj původ v nejistotě, která je způsobena například nestabilním rodinným prostředím, které dítěti neumožní získat patřičné dovednosti a komunikační schopnosti pro zvládání složitějších sociálních interakcí. Nejisté dítě pak maskuje své pocity fyzickou a verbální agresí, která je příčinou výchovných potíží. Zařízení se proto snaží s dětmi pracovat prostřednictvím péče speciálních pedagogů, etopedů a psychologů na stabilizaci psychiky a hledání individuálních a žádoucích způsobů zvládání sociálních interakcí. Nedílnou součástí práce sociálních pracovníků zařízení je pak

komunikace s rodinou dítěte a snaha o nápravu vzájemně narušených vztahů. Jeden z kurátorů v této souvislosti uvedl, že případy, kdy jsou tyto děti odebrány z rodiny a svěřeny do ústavní výchovy, mají podobný scénář. Rodiče kontaktují OSPOD v okamžiku, kdy situaci s dítětem přestávají zvládat, takzvaně jim přerůstá přes hlavu. Objevují se neshody s rodiči, útky z domova, drobné krádeže, záškoláctví, experimenty s drogami. Soudem je následně nařízena ústavní výchova a sní spojený řád a pravidelný režim, který je nastaven v zařízení. Ve většině případů se pak tito mladí lidé na pravidla ústavního zařízení adaptují a začínou na sobě a svém postoji pracovat (Topinka, 2017). Úkolem zařízení je tedy především stabilizace dítěte, které se ocitlo ve složité životní situaci. **Z tohoto úhlu pohledu pak může (i dobře míněný a správně formulovaný) dotaz kurátorů na zájem dítěte o umístění v NRP, způsobit pocit další nejistoty a destabilizaci křehké psychické rovnováhy.**

Pro ilustraci bude uveden příklad, který jsem měla možnost sledovat ve své profesní praxi. Čtrnáctiletý chlapec požádal o setkání se sociální pracovnící DDS druhý den po návštěvě kurátorky. Chlapec měl nejasnost týkající se právě pěstounské péče. Při návštěvě se ho kurátorka zeptala, zda by měl zájem o umístění v pěstounské péči. Chlapec uvedl, že nevěděl, jak má kurátorce odpovědět, a proto se odpovědi vyhnul. Uvedl, že kurátorka ho ujistila, že to nevádí. Později v noci se ale k otázce vrátil a začal se obávat, že by mohl být do pěstounské péče skutečně umístěn. Sdělil, že si nedovede představit, co by tomu řekla jeho maminka, ke které má silný citový vztah. On sám by rozhodně nikam nechtěl, má v plánu v DDS dokončit základní školu a příští rok se vrátit k matce. Jeho nejistota byla velká, opakovaně požadoval, aby sociální pracovnice neprodleně kontaktovala kurátorku a informovala ji, že nemá o pěstounskou péči v žádném případě zájem. Vzhledem ke sníženému intelektu chlapce, bylo nutné opakovaně chlapce ujistit, že se umístění v pěstounské péči nemusí obávat. Podobný popis znejišťujících pocitů zazněl také od ženy, která vyrostla v dětském domově. Uvedla, že ji v dětství děsila představa, že by mohla být umístěna do pěstounské péče. V dětském domově byla spokojená a zvyklá, cítila se v zařízení dobře. Navíc ji v dětském domově navštěvovala matka, která měla problémy s alkoholem, ale ona ji měla ráda a na návštěvy se velmi těšila. Nedovedla si představit, že by měla mít jinou rodinu (Bezáková, 2016). Tyto výpovědi pouze potvrzují, že: *„ne každé dítě dává přednost náhradní rodině před skupinovou péčí. Týká se to například dospívajících, kteří si umístění do pěstounské rodiny nepřejí; členové sourozeneckých*

skupin; vysoce citově narušení či špatně zvladatelní jedinci nebo ti, kteří zažili zneužívání ve své či pěstounské rodině“ (Bubleová a kol., 2002, s. 29).

V tomto kontextu se požadavek na opakované zjišťování zájmu dětí, které se již jednou k pěstounské péči vyjádřily, jeví jako kontraproduktivní a v konečném důsledku narušující křehkou psychickou stabilitu dítěte. Je otázkou, zda je takový trend v sociální práci s ohroženým dítětem správný nebo je nutné ho revidovat a od plošně uplatňovaného požadavku přejít k uplatňování individuálního přístupu v každém jednotlivém případě.

5 Výzkumné cíle, metodologie výzkumu a jeho etické aspekty

Konceptuální část práce položila základ pro orientaci v tématu náhradní rodinné péče. Zaměřila se na její legislativní ukotvení, poskytla přehled typů náhradní rodinné péče a zároveň se věnovala dětem, které jsou hlavními objekty zájmu v rámci náhradní rodinné péče. Především se zaměřila na mladistvé a děti, které se potýkají s výchovnými problémy a jejich umístění do pěstounské péče je z hlediska nízkého počtu pěstounů, a především z důvodu absence specializované terapeutické nebo speciálně-pedagogické pěstounské péče spíše nereálné. Představila náplň práce sociálních pracovníků a pracovníc, kurátorů a kurátorek Orgánu sociálně právní ochrany dětí v rámci úřadů obcí s rozšířenou působností. Jejichž povinností je zařadit každé dítě do evidence krajského úřadu pro zajištění náhradní rodinné péče. A zároveň pravidelně revidovat zájem dítěte o umístění v náhradní rodinné péči, a to i v případě, že jsou si vědomi faktu, že pro dané dítě není vhodná pěstounská rodina k dispozici.

Výzkumná část práce se dále zaměřuje prostřednictvím kvalitativního výzkumu na zhodnocení požadavku krajských úřadů zařazovat všechny děti s nařízenou ústavní výchovou do evidence vytvořené pro účely zprostředkování náhradní rodinné péče. A to v kontextu nedostatku pěstounských rodin, které by byly ochotny a schopny přijmout dítě s výchovnými problémy. Výzkum je realizován formou polostrukturovaných rozhovorů s kurátorkami a kurátory navštěvujícími děti v dětských domovech se školou a výchovných ústavech. **Hlavním výzkumným cílem práce je zmapování názorů kurátorů k nutnosti zařadit každé dítě, které se ocitne mimo biologickou rodinu, do evidence dětí pro zprostředkování náhradní rodinné péče a nutnosti pravidelně revidovat zájem dítěte.**

5.1 Etické aspekty výzkumu

Švaříček a Šedřová (2007) uvádějí, že v případě výzkumu musí každý badatel zvažovat jeho etické aspekty a formulují tři principy, na které je nutné se soustředit. Prvním principem je **důvěrnost** výzkumu, která by měla zajistit, že žádný z komunikačních partnerů nemůže být identifikován. Jelikož se výzkumný soubor v této práci skládal z kurátorů, tedy zaměstnanců obce a potažmo státu, rozhodla jsem se pro naprostou anonymizaci údajů s ohledem na

konstatování Sveřepy (2009), že „*nikdo nekouše ruku, která jej krmí.*“ Polostrukturované rozhovory jsem proto prováděla na neutrální půdě, mimo pracovní dobu kurátorů. Dva rozhovory pak proběhly po vzájemné dohodě telefonicky, mimo pracovní dobu a v soukromí. Druhým principem, který definoval Švaříček a Šedřová (2007) je **poučený souhlas**, tedy stav, kdy s výzkumem budou souhlasit všichni účastníci a jak dále rozvíjí Miovský (2006) vyjádří tento souhlas nejlépe písemně, ale minimálně ústně, dále si pak budou komunikační partneři vědomi všech důsledků a rizik, se kterými je výzkum spojen. Je také nutné, aby výzkum probíhal v souladu se zákonem č. 101/ 2006 Sb., o ochraně osobních údajů. S účastníky jsem proto nejprve předjedнала jejich účast na výzkumu při osobním setkání, kde jsem nastínila směr výzkumu a zodpověděla jsem pravdivě otázky účastníků. Souhlas účastníků k účasti na výzkumu byl ústní. Posledním principem je **zpřístupnění práce účastníkům výzkumu**. Komunikační partneři, kteří se zapojili do tohoto výzkumu, byli informováni, že získaná data budou použita pouze pro účely této diplomové práce, která bude zpřístupněna v systému Theses.cz⁶. O zpřístupnění práce před jejím zveřejněním neprojevil žádný z komunikačních partnerů zájem.

Výzkumník by měl brát také zřetel na ochranu své osoby při výzkumu. V případě tohoto výzkumu bylo nutné zaměřit se na ochranu vztahů mezi účastníky výzkumu a výzkumníkem. Bez navázání pozitivního vztahu a důvěry nemůže výzkum kvalitně probíhat, aby poskytl relevantní data. Je tedy nutné jasně nastavit hranice výzkumného vztahu, ovšem nikoliv z důvodu nežádoucího sexuálního vztahu, jak uvádí Miovský (2006), ale s ohledem na další možné kontakty s komunikačními partnery na profesionální úrovni. Jelikož se však výzkum nezabýval osobními tématy, bylo snadné hranice výzkumného vztahu definovat a dodržet.

5.2 Volba výzkumné metody a technika sběru dat

S ohledem na stanovený cíl práce, zmapování názorů ke konkrétní náplni práce, kterou jednotliví komunikační partneři musí plnit, se jako nejvhodnější jevila metoda kvalitativního výzkumu, protože jak zmiňuje Strauss a Corbin (1990, s. 10), tento typ výzkumu se hodí k „*získání nových a neotřelých názorů na jevy, o nichž už něco víme.*“ Kvalitativní přístup

⁶ Theses.cz je systém pro odhalování plagiátů mezi závěrečnými pracemi a slouží jako národní registr závěrečných prací. Je dostupný z <https://theses.cz/>.

umožňuje získat obraz jevů na základě dat získaných prostřednictvím vzájemného vztahu mezi badatelem a účastníkem. Cílem je zjistit, jak komunikační partneři chápou, prožívají a vytvářejí sociální realitu (Švaříček a Šed'ová, 2007). Štěch (2016) zároveň zdůrazňuje, že podstatou kvalitativního výzkumu je znalost dané problematiky na straně tazatele a jeho schopnost vhodnými podněty přimět komunikační partnery zamyslet se nad tématem, což umožní vidět situaci jejich očima. Moje role výzkumníka v tomto výzkumu byla v pozici zasvěcený, kterého Švaříček a Šed'ová (2007) definují jako osobu, která se stýká s komunikačními partnery i mimo rámec výzkumu.

Pro výzkum byla použita metoda moderovaného rozhovoru, tedy interview. *„Interview je výzkumnou metodou, která umožňuje zachytit nejen fakta, ale i hlouběji proniknout do motivů a postojů respondentů. U interview můžeme sledovat i některé vnější reakce respondenta a podle nich potom pohotově usměrňovat další průběh kladení otázek“* (Gavora, 2000, s. 110). Ve dvou případech bylo použito telefonní interview, které sice neumožňuje využít výhodu pozorování, ale v tomto konkrétním případě umožnilo získat data od respondentů, kteří se nemohli jiným způsobem výzkumu zúčastnit a měli o účast zájem. Při přípravě výzkumu bylo uvažováno o použití narativního interview, ve kterém je úkolem výzkumníka přimět subjekt k vyprávění. Při ověřování techniky v rámci přípravy na výzkum, však vyšlo najevo, že vyprávění se v průběhu značně odchýlilo od výzkumného cíle práce, a proto bylo zvoleno polostrukturované interview, které lépe odpovídalo potřebám výzkumníka a umožňovalo rozhovor prostřednictvím předem připravených otázek držet v požadovaných mantinelech, ale zároveň umožnilo svobodné vyjádření respondentů. *„Možnost kombinace prvků nestrukturovaného i strukturovaného interview činí z metody polostrukturovaného interview téměř ideální výzkumný nástroj pro oblasti aplikace většiny výzkumných plánů v rámci kvalitativního přístupu* (Miovský, 2006).“

5.3 Formulace výzkumných otázek

Hlavní výzkumná otázka byla formulována tak, aby dokázala na vytyčený cíl (zmapování názorů kurátorů k nutnosti zařadit každé dítě, které se ocitne mimo biologickou rodinu, do evidence dětí pro zprostředkování náhradní rodinné péče a nutnosti pravidelně revidovat zájem dítěte) odpovědět a zní: **Jak vnímají kurátoři nutnost, zařadit každé dítě, které se**

ocitne mimo biologickou rodinu, do evidence dětí pro zprostředkování NRP, ve vztahu k dítěti a k naplňování požadavku krajských úřadů?

Dále byly formulovány tazatelské otázky. V průběhu příprav na výzkumnou část práce byly formulovány pouze čtyři tazatelské otázky v průběhu testovacích rozhovorů se však ukázalo, že mimo nutnosti zařadit dítě do evidence NRP, je další důležitou součástí tohoto procesu také nutnost revidovat v pravidelných intervalech vztah dítěte k NRP, aby mohla být evidence dětí o toto vyjádření pravidelně doplněna. Tazatelské výzkumné otázky tak byly doplněny o otázku pátou, respektive čtvrtou, co se týká pořadí. Tazatelské výzkumné otázky dále označené jako **TO 1 - 5** zní takto:

TO 1 – Jak vnímáte nařízení, zařadit každé dítě do evidence pro NRP?

TO 2 – Jak vnímají (z vašeho pohledu) děti dotazování na zájem o NRP?

TO 3 – Jakou časovou dotaci potřebujete pro zařazení dítěte do evidence pro NRP?

TO 4 – Jak vnímáte nutnost pravidelně aktualizovat vyjádření dítěte k NRP v evidenci?

TO 5 – Co by z Vašeho pohledu bylo přínosné pro děti s výchovnými problémy v kontextu NRP?

Tazatelské otázky byly pokládány tazatelem přímo, komunikačním partnerům byla ponechána částečná volnost v odpovědi a v průběhu odpovídání byly pokládány doplňující tazatelské otázky označené **DTO 1 – 12**, které jsou rozepsány v Tabulce 2. Transformační tabulka.

Tabulka 2: Transformační tabulka

Hlavní výzkumný cíl		
Zmapování názorů kurátorů k nutnosti zařadit každé dítě, které se ocitne mimo biologickou rodinu, do evidence dětí pro zprostředkování NRP a k pravidelnému aktualizování této evidence		
Hlavní výzkumná otázka (HVO)	Tazatelské otázky (TO)	Doplňující tazatelské otázky (DTO)
HVO – Jak vnímají kurátoři nutnost, zařadit každé dítě, které se ocitne mimo biologickou rodinu, do evidence dětí pro zprostředkování NRP, ve vztahu k dítěti a k naplňování požadavku krajských úřadů?	TO 1 – Jak vnímáte nařízení, zařadit každé dítě do evidence pro NRP?	DTO 1 – Co si myslíte o nutnosti zařadit každé dítě do evidence pro NRP?
		DTO 2 – Jakou zkušenost máte ze své praxe s NRP?
		DTO 3 – Domníváte se, že NRP je vhodná pro každé dítě?
	TO 2 – Jak vnímají (z vašeho pohledu) děti dotazování na zájem o NRP?	DTO 4 – Jak často se děti umístěných v DDS nebo VÚ ptáte na jejich zájem o NRP?
		DTO 5 – S jakými reakcemi na tuto otázku se setkáváte?
		DTO 6 – Kolikrát se Vám podařilo umístit do NRP dítě, které vyjádřilo o umístění zájem?
	TO 3 – Jakou časovou dotaci potřebujete pro zařazení dítěte do evidence pro NRP?	DTO 7 – Kolik času věnujete při rozhovoru s dítětem právě jeho zájmu o NRP?
		DTO 8 – Jaké materiály a informace potřebujete shromáždit pro zařazení dítěte do evidence NRP?
		DTO 9 – Kolik času věnujete vyplnění a získání všech materiálů a informací pro předání dítěte do evidence krajského úřadu?
	TO 4 – Jak vnímáte nutnost pravidelně aktualizovat vyjádření dítěte k NRP v evidenci?	DTO 10 – Jak často se děti umístěných v DDS nebo VÚ ptáte na jejich zájem o NRP?
		DTO 11 – Kolik času věnujete aktualizaci evidence?
	TO 5 – Co by z Vašeho pohledu bylo přínosné pro děti s výchovnými problémy v kontextu NRP?	DTO 12 – Jak byste vy osobně zařadil/a NRP do své praxe?

5.4 Výzkumný soubor

Výzkum probíhal mezi pracovníky úřadů obcí s rozšířenou působností, kteří jsou zaměstnanci orgánu sociálně právní ochrany dětí a pracují na pozici kurátorů a kurátorek pro děti a mládež. Přičemž metoda výběru výzkumného souboru by měla být podřízena cílům výzkumu. Hlavním předpokladem je, aby bylo dosaženo saturace, tedy stavu, kdy další zajištěná data již nepřinesou nic nového (Miovský, 2006). V tomto případě byla zvolena **nepravděpodobnostní metoda** výběru výzkumného souboru a byla použita konkrétně **metoda příležitostného výběru**. S nabídkou zapojení do výzkumu byl osloven každý kurátor a kurátorka, se kterým jsem měla možnost se setkat a hovořit (při výkonu povolání, na konferencích, školeních a podobně). Dále byla metoda příležitostného výběru doplněna **metodou samovýběru**, záleželo tedy pouze na oslovených kurátorech, zda budou ochotni se do výzkumu zapojit nebo ne. Mojí ambicí bylo získat komunikační partnery z co nejvíce krajů v rámci ČR. Nebylo však podmínkou pro výzkum, aby bylo zastoupeno všech čtrnáct krajů. Komunikační partnery jsem požádala o spolupráci v průběhu podzimu 2018, kurátorky a kurátoři, kteří vyslovili ochotu se do výzkumu zapojit, jsem následně oslovila na začátku roku 2019, kdy jsem je seznámila s cílem výzkumu, nastínila jsem obsah a průběh výzkumu a v případě, že oslovení se zapojením do výzkumu i nadále souhlasili, požádala jsem je o ústní souhlas s výzkumem. Zároveň byl domluvený přesný termín uskutečnění rozhovorů. Tímto způsobem jsem získala jedenáct komunikačních partnerů a partnerek, z toho dvě souhlasily s rozhovorem prostřednictvím telefonu.

Výsledný výzkumný soubor tedy tvořilo **jedenáct osob**, z toho osm žen a tři muži z celkem **devíti krajů** České republiky. Účastníci výzkumu nazývaní v tomto případě komunikační partneři budou dále v textu označeni pouze zkratkou **K** jako **kurátor** a číslem **1 - 11**. Všichni komunikační partneři byly v daném období **zaměstnanci OSPOD** na pozici **kurátor pro děti a mládež** a v jejich péči bylo **dítě nebo mladistvý, který byl umístěn v ústavní péči konkrétně DDŠ nebo VÚ**. Dále jsem na začátku výzkumu požádala o uvedení doby, po kterou pracují jako kurátoři pro děti a mládež. Většina komunikačních partnerů byla na takové pozici zaměstnána déle než pět let, pouze jeden muž a jedna žena uvedli, že jako kurátoři pracují po dobu kratší než tři roky. Bližší údaje o komunikačních partnerech nebyly shromažďovány a zaznamenávány, protože byly vyhodnoceny jako nerelevantní z hlediska výzkumného cíle a zároveň byla přislíbena anonymita komunikačních partnerů.

5.5 Průběh výzkumu

Výzkum byl proveden na začátku roku 2019, jeho příprava, ale byla započata přibližně v polovině roku 2018, kdy byly prováděny předběžné rozhovory s kurátory na téma pěstounské péče pro děti umístěné v dětských domovech se školou a výchovných ústavech. Na základě těchto rozhovorů byly formulovány otázky výzkumu a vytvořila se představa výzkumného souboru. Následně byly oslovováni potenciální komunikační partneři, se kterými byly později provedeny rozhovory.

Rozhovory probíhaly v kanceláři autorky práce, po pracovní době kurátorů a dvakrát proběhl rozhovor telefonicky. Se souhlasem komunikačních partnerů byly rozhovory nahrávány, aby mohly být později doslovně přepsány za účelem analýzy. Tazatelem jsem byla vždy já, jako autorka práce. Na počátku každého rozhovoru byl znovu představen cíl práce, potvrzena dohoda o podmínkách anonymizace údajů a ochraně osobních dat. V úvodu prostřednictvím úvodních otázek, jak je popisuje Švaříček (2006) došlo k uvedení do tématu. Výzkumné otázky jsem měla připraveny na papíře. Nejprve byla vždy položena tazatelská otázka a byl dán prostor pro odpověď. Někteří komunikační partneři hovořili zcela volně a v rámci odpovědi na tazatelskou otázku zodpověděli i doplňující otázky tazatelské, které tudíž nemusely být položeny. Další skupina odpovídala volně, ale bylo nutné pro získání relevantních a požadovaných výsledků dílčí výzkumnou otázku doplnit položením doplňujících otázek tazatelských. Jeden komunikační partner odpovídal na výzkumné otázky krátce a byly proto tazatelkou doplňovány všemi doplňujícími otázkami tazatelskými. Jak uvádí Miovský (2006) tazatel může otázky přizpůsobovat a doplňovat podle potřeb respondenta. Může použít také ověřování, upřesňování a vysvětlování, pokud je některá z odpovědí nejasná. Během rozhovorů byly některé odpovědi zaznamenány mimo nahrávání také písemně, aby bylo možné se k nim v průběhu rozhovoru vrátit, pokud bylo třeba je nějakým způsobem vyjasnit nebo doplnit. Zároveň bylo zaznamenáváno neverbální chování respondentů, například úsměv, smích, rozrušení, rozčilení a podobně.

Rozhovory byly ukončeny poděkováním za vstřícnost a pomoc komunikačních partnerů s výzkumem. Následovalo rozloučení, ve většině případů přátelské s verbalizovaným oboustranným pocitem, že došlo k prohloubení v minulosti navázaného profesního vztahu. Většina rozhovorů trvala přibližně 60 až 70 minut.

5.6 Analýza dat

Zaznamenané rozhovory byly formou transkripce přepsány na základě audiozáznamu a byly doplněny také poznámkami o neverbálních projevech zaznamenanými přímo při vedení rozhovorů. Následně proběhla kontrola transkripce, jak ji doporučuje Miovský (2006), tedy opakovaným poslechem a porovnáním transkribované podoby s původním záznamem. Protože při analýze dat nebylo třeba pracovat s dílčími projevy mluveného slova, ale pouze s obsahem, byla provedena redukce prvního řádu, tedy odstranění takzvané slovní vaty, zvuků, případně některých narušujících výrazů, čímž vznikl plynulejší záznam, který bylo možné snadněji analyzovat (Miovský, 2006).

V dalším kroku analýzy, po získání textu bez rušivých součástí, byla provedena analýza pomocí otevřeného kódování. „Kódování obecně představuje operace, pomocí nichž jsou údaje rozebrány, konceptualizovány a složeny novým způsobem. Při otevřeném kódování je text jako sekvence rozbit na jednotky, těmto jednotkám jsou přidělena jména a s takto nově pojmenovanými (označenými) fragmenty textu potom výzkumník dále pracuje“ (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 211). Jednotlivé části textu proto byly rozděleny podle jejich významu a byly označeny (jakoby onálepkovány) kódy, které označovaly podstatu a význam. Použité kódy vycházely z toho, jak komunikační partneři formulovali své odpovědi. Kód tedy označoval jejich myšlenku, pocit nebo obsah.

Použity byly kódy uvedené v Tabulce 3., které byly dále rozděleny do šesti základních kategorií. Následně byly kódy zpracovány technikou vyložení karet, která je nadstavbou otevřeného kódování. Švaříček a Šed'ová (2006, s. 226) uvádějí, že se získané kódy a kategorie vzniklé prostřednictvím otevřeného kódování seskupí do obrazce a na základě takového uspořádání je sestaven text.“ Vytvořené kategorie **vztah kurátor – dítě a vztah dítě – rodič** na sebe svým vnitřním členěním navazují tak, že umožňují nahlédnout problematiku požadavku zařazovat všechny děti do evidence NRP z pohledu vztahu. Tyto kategorie budou dále podrobněji popsány v kapitole Vztah jako klíčový faktor. Dále následuje kapitola Povinnost zařadit každé dítě do evidence NRP, možná dilemata, která z ní vyplývají a možné přístupy k jejich řešení, ve které je nahlédnuta především kategorie vztah kurátor – pracovní povinnosti.

Tabulka 3. Kategorizovaný seznam kódů

kategorie	kódy
vztah kurátor - dítě	naslouchání, trávení času, znám ho/ji, zájem, znejistění, obavy, strach, angažovanost, práva, ochrana
vztah kurátor - pracovní povinnosti	selhání pracovní, selhání systému, nedostatek, nařízení, požadavek, porušení povinností, angažovanost, zájem dítěte, bezmoc, prosté přijetí, dotazování, ptám se, neptám se
vztah dítě - rodič	nesouhlasím, touha po domově, vztah k, spokojenost v zařízení, strach ze zklamání, nutíte mě
čas	ztráta času, smysluplný čas
pocity	nezájem, obavy, strach, spokojenost, touha po domově, bezmoc
řešení	budoucnost, není problém, změna, práva

6 Mezosobní vztah, jako klíčový faktor

Po ukončení procesu získávání dat a následné analýze, která byla popsána v předchozích kapitolách, nyní mohou být získaná data interpretována. Klíčovým faktorem, který ovlivňuje názory komunikačních partnerů, na nutnost zařadit dítě do evidence, a především opakovaně zjišťovat zájem dítěte o umístění do náhradní rodinné péče, je vztah. Komunikační partneři napříč všemi otázkami hovořili především o vztazích.

6.1 Vztah mezi kurátorem a dítětem

Nejsilněji byl v odpovědích akcentován vztah, který navazuje kurátor, se svým klientem, v tomto případě tedy s dítětem. Při analýze byly v rozhovorech tyto části označeny kódy **naslouchání, trávení času, znám ho/ji, zájem, znejistění, obavy, strach, angažovanost**. Kurátor se setkává s dítětem vždy v komplikované situaci. Ať už je důvodem pro odebrání nebo hrozící odebrání z rodiny rodinná situace, nebo jsou to potíže, které má dítě a jsou způsobeny jeho chováním, vždy je to situace složitá a vyžaduje citlivý přístup. Z vnějšku může tato situace vypadat jako snadno řešitelná: najdeme nějakého viníka (třeba dítě, když nerespektuje pravidla, anebo rodiče, když se nestarají), potrestáme ho a pokračujeme dál. Kurátor se však ocitá v situaci, kdy není snadné určit, jaké faktory přivedly dítě do jeho kanceláře, co je příčinou jeho potíží. V jaké životní situaci se dítě a s ním i jeho rodina nachází. Fakt, že dítě tráví většinu času v partě, je promiskuitní a často se potuluje po nocích, nemusí souviset pouze s touhou po svobodě. Při hlubším rozhovoru s dítětem a při pátrání po jeho motivech můžeme odhalit kupř. alkoholismus otce, který se ve večerních hodinách často chová agresivně, a dítě tak našlo obranný mechanismus: útek ze situace, se kterou si neví rady. Aby bylo možné začít hledat nějaká řešení, je třeba navázat s dítětem vztah. K 10 uvedla: *„když s tím dítětem pracujete, tak víte, jak na tom je. V tom všem je pak těžké přijít u takového dítěte s dotazem na NRP. Znáám ho, vím, že nechce, protože vím, že má třeba rád svoji mámu a tak dál. A kdyby chtělo, věděla bych to taky.“*

Pokud byl v jedné z předchozích kapitol zmíněn kontext (pomoci nebo kontroly), v jakém pracuje sociální pracovník s klientem, pak v případě práce s mladistvými se jedná na počátku téměř vždy o kontext kontroly. Pravděpodobně jen zlomek dětí nebo mladistvých

v pubescentním věku má realistický náhled na své chování, ve smyslu, že si je vědomo problému a má zájem ho řešit. Dítě experimentující s drogami a alkoholem a trávící většinu dne s partou, se pravděpodobně domnívá, že tohle je naopak to nejnórmálnější, co může ve svém věku dělat. Situace kdy bychom se setkali s mladistvým, který si je vědom svého selhání, přiznává to a dokáže hledat účinné způsoby řešení své situace, by pravděpodobně nenastala v kanceláři kurátora. Zde se častěji setkáme s chováním, které je v diagnostických zprávách označeno jako účelové. Dítě svoji chybu přiznává jen proto, že chápe, že je to žádoucí a očekávané. „*Cíl je sledován instinktivně a neuvědoměle, chování je zaměřeno na účel, kterému se nepřiměřeně podřizuje*“ (Hosák, Hrdlička, Libiger, 2015, s. 69). Kurátor se tedy snaží navázat s dítětem vztah, a tím dítěti a rodině umožnit náhled na jejich situaci. Snaží se společně s klientem pracovat na změnách v jeho životě a v životě jeho rodiny a začít hledat účinné způsoby řešení. Můžeme říci, že v případě selhání (klienta, rodiny, dalších faktorů ...), dochází k odebrání dítěte z rodiny a nařízení ústavní výchovy. Dítě je odebráno z přirozeného prostředí (jakkoliv nevyhovujícího) a je předáno do péče instituce, často tak dojde k ohrožení vztahu, který se kurátorovi podařilo s dítětem vybudovat. Záleží pouze na tom, jak kvalitní vztah se do této doby podařilo vybudovat, aby na něj při pobytu v zařízení bylo možné navázat. K 3 odpověděla na otázku, co si myslí o zařazení každého dítěte do evidence NRP takto: „*Já, když navrhnou, že situace došla do místa, kdy bude potřeba nařídit ústavní výchovu, já nevím třeba proto, že to mamka už nezvládá. Tak vím, že ty děti na to reagují citlivě a taky vím, že je pro ně snadnější přijmout, že navrhneme, že půjde do ústavu, než do jiné rodiny. Mluvím o pubertákovi, tomu stačí rodina, co má.*“ K 2 uvedla: *Setkala jsem se i s reakcí, jestli si myslím, že to s ním jako nějaká „píča“ zvládne líp než jeho vlastní máma.*“ Z těchto reakcí můžeme mezi řádky vyčíst, že je snahou složitě vybudovaný vztah udržet a nezkomplikovat ho. Tato snaha je dále umocněna faktem, že v tomto okamžiku není v systému dostatek pěstounů. Není tedy divu, že kurátoři na požadavek zařadit každé dítě do evidence NRP reagují ne přímo odmítáním, ale jako na povinnost, kterou sice plní, ale nejsou s ní ztotožnění. Uveďme například reakci K1: „*... jako ať se na mě nikdo nezlobí, ale já si dovedu představit, že čas věnovaný dítěti, které mám na starosti, trávím smysluplněji, než tím, že dítě, které nemá zájem a prakticky ani šanci dostat se do náhradky zařazují do evidence.*“ Můžeme říci, že názor kurátorů na zařazení všech dětí do systému NRP v tuto chvíli není jednotný a je silně ovlivněn obavou o narušení vztahu s dítětem. **Přibližně polovina kurátorů vyjádřila názor, že je sice takový požadavek pochopitelný (abychom mohli zajistit přístup k NRP každému dítěti, které o ni projeví zájem), ale jelikož**

některé děti o ni nemají zájem a zároveň není dostatek pěstounů ani pro malé děti, domnívají se, že jde o zbytečnou zátěž jak pro OSPOD, tak pro dítě.

Zároveň nemůžeme opomenout ani kód **strach** a **ochrana** ve vztahu kurátora k dítěti, který se v souvislosti s NRP objevil. Tento kód se objevil při popisu osobních zkušeností s NRP. Kurátoři měli také pozitivní zkušenost s NRP, ale převažovaly zkušenosti negativní, kterých bylo podle jejich slov více, a souvisely především s výkonem jejich práce, kdy navrhuji umístění dětí do ústavů nejen z biologické rodiny, ale také z již pobíhající NRP. K10 uvedla pravděpodobně nejsuggestivnější popis zkušenosti: *„sama jsem z NRP odebírala holku, kterou pěstounka týrala, bylo to pro mě velmi silné, protože se odebírala na základě nahlášení sousedů s asistencí policie, jeli jsme tam v noci, seděla schoulená na schodech, kam vyběhla z toho bytu. Víím, že holčina byla taková živá, a nakonec skončila v DDS, ale pak vyšlo najevo, jak dlouho to trvalo, co jí dělala, no prostě tu pěstounku nakonec odsoudili za týrání. Ale bylo to prostě dítě, je to pro mě nepřijatelné a je to i selhání toho systému, od nějakého posudku pěstounů až po nějakou kontrolu.“* Zde můžeme vidět, že sice nezaznělo, že by měla kurátorka přímo strach o dítě, které by svěřila do NRP, ale touto negativní zkušeností vyjádřila obavu o nastavení systému a jeho kontroly a tím tedy i o dítě. Komunikační partneři se téměř shodli na tom, že jejich zkušenost, a tím i vztah k NRP je ambivalentní. Většina z nich nějakým způsobem deklarovala, že z jejich pohledu, je pro problémové dítě NRP v současné podobě téměř nevhodná.

Na základě těchto odpovědí se dá říci, že kurátoři požadavek na zařazení dítěte do NRP plní bez toho, aby s ním byli vnitřně ztotožnění. Naopak je pro ně problematické ho dodržovat, protože může narušit jejich vztah s dítětem (vztah, který je významným faktorem jejich úspěšné pokračující práce s dítětem), nebo se obávají, že dítě bude znejistěno a ztratí pocit bezpečí, který vytvořením vztahu vybudovali. Druhotným efektem výzkumu pak je zjištění, že minimálně deset z těchto jedenácti komunikačních partnerů patří mezi angažované pracovníky, jak je definuje Kopriva (1997, s. 17), chápou, že *„vztah ke klientovi ... je podstatnou složkou povolání ... klient potřebuje důvěřovat, cítit se bezpečný a přijímaný.“*

6.2 Vztah dítěte k rodičům nebo osobám odpovědným za výchovu

Důležitým vztahem, který souvisí s umístováním dětí do evidence NRP je vztah dítěte nebo mladistvého k rodičům nebo osobám, které o něj do chvíle umístění v zařízení pečovaly. Přestože se nepodařilo situaci dítěte vyřešit jiným způsobem, než jeho odebráním z rodiny, většina dětí má již vytvořenu vazbu na konkrétního člověka ve svém životě. Je tedy již vytvořen attachment, kterému byla věnována část kapitoly 1.2 v konceptuální části. Některé děti mají takto vytvořen vztah k matce, k otci, babičce nebo jinému příbuznému, případně jiným významným druhým, které ve svém životě potkaly. Není možné, aby dítě prošlo výchovou v rodině, bez navázání meziosobní vazby. Přestože tato vazba mnohdy není onou nejlepší verzí, tedy zdravou a bezpečnou vazbou, nacházíme se v situaci, kdy je vazba vytvořena. A v této situaci tedy nenabízíme prostřednictvím náhradní rodinné péče možnost vazbu vytvořit, ale je vlastně předkládána možnost stávající vazbu nahradit jinou. **Z osobní zkušenosti v rámci profesní praxe mohou říci, že jakkoliv nefunkční je rodinné zázemí dítěte, tak osoba, ke které má dítě navázaný vztah, je nedotknutelná a mnoho dětí jakoukoliv zmínku o ní, vnímá jako útok. A to i přesto, že samo dítě se o ní může vyjadřovat i hanlivě. „On mi nadával do rodiny,“ je jedním z častých důvodů, proč dojde mezi mladistvými v zařízeních jako je DDŠ a VÚ ke konfliktu.**

Pokud se tedy kurátor dítěte opakovaně ptá na jeho zájem o umístění v náhradní rodině, svým způsobem tak vyjadřuje kritiku vůči osobám, ke kterým má mladistvý vztah. A tímto způsobem může být narušován také vztah kurátora a dítěte. Podobné významy můžeme odhalit i v reakcích dětí na dotaz kurátora, zda má zájem o umístění do NRP. V odpovědích byly identifikovány kódy: **nesouhlasím, touha po domově, vztah k, spokojenost v zařízení, strach ze zklamání, nutíte mě.** K 11 například popsala reakci: *„myslíte, že bych bydlela u nějakých cizích lidí? To jako, že už se nevrátím k mámě, nebo co?“* K 10 má podobnou zkušenost *„...no to jako vůbec ... jako, že bych byl s nějakou jinou rodinou ... no to jako vůbec.“* K 2 uvedla: *„vy mi pořád cpete tyhle věci, ale co jako máma, jak to jako bude, já chci hlavně domů, né do žádný rodiny.“* Ostatní odpovědi pak většinou souvisely s neochotou dětí stát se součástí neznámé rodiny, když už nemohou být doma, tak raději tady (myšleno v ústavu) s „kámošema“. K 9 zažila reakci: *„kdybych řekla, že chci do jiný rodiny, tak by mi to máma nikdy neodpustila, já vím, že to má s tím bydlením pořád blbý, ale fakt se*

snaží. “ K 1, jejíž klient má otce na vozíku, se dozvěděla: „už se mě na to pořád neptejte ... kdo by se o tátu staral, to by nešlo, já čekám, že odsud brzy vypadnu a budu tátovi pomáhat. “

Můžeme říci, že se potvrdilo, že děti v pubescentním a adolescentním věku spíše nemají zájem o navazování nových vztahů v nových rodinách a raději volí pobyt v ústavu. A zároveň také fakt, že děti mohou v souvislosti s NRP cítit nejistotu, protože vztahy s rodiči jsou pro ně komplikované a případné zklamání rodiče tím, že by měli zájem o umístění do jiné rodiny, je pro ně ohrožující.

7 Povinnost zařadit každé dítě do evidence NRP, možná dilemata, která z povinnosti vyplývají a možné přístupy k jejich řešení

Dalším typem vztahu, který se v průběhu výzkumu podařilo identifikovat, je vztah pracovněprávní. Vyplývající z role zaměstnance a zaměstnavatele. Zaměstnanec má své pracovní povinnosti a definovanou náplň práce. V případě OSPOD tedy například ochranu dětí. V okamžiku, kdy zaměstnanec není ztotožněn s některou pracovní povinností, může prožívat dilema. Sverepa (2009, s. 10) v této souvislosti uvádí, že: „*Veřejné instituce, které výkon sociální práce financují, přichází stále s novými požadavky na dokumentování jejího výkonu. Organizace sociální práce proti této tendenci po straně protestují, ovšem v praxi se jí (vědomy si své závislosti na státu) bez odporu podrobují a stále větší díl své energie věnují byrokraticko-administrativním úkonům.*“ Přestože dotazování se dětí v pravidelných intervalech na zájem o pěstounskou péči, nemůžeme označit pouze jako byrokratický úkon, můžeme souhlasit s tím, že je mu věnována ze strany kurátorů značná energie, přestože s tímto požadavkem nejsou ztotožněni, jak bude uvedeno v následující části práce. Zároveň budou nastíněny možné přístupy, jak toto dilema řešit.

7.1 Povinnost zjišťovat a ověřovat názor dítěte: kritická reflexe z pohledu kurátora

Dalším typem vztahu, který komunikační partneři refletovali, byl jejich vztah k plnění pracovních povinností. V souvislosti se zařazováním dětí do evidence NRP a s následným ověřováním, zda na NRP nezměnilo dítě názor, se objevilo dilema, které kurátoři prožívají. Komunikační partneři se více méně ve svých vyjádřeních shodovali na tom, že tento pocit pramení z faktu, že nejsou vnitřně ztotožněni s potřebou se dítěte opakovaně ptát. Byly zaznamenány kódy jako **selhání pracovní, selhání systému, nedostatek, nařízení, požadavek, porušení povinností, angažovanost, zájem dítěte, bezmoc, prosté přijetí, dotazování, ptám se, neptám se**. Většina kurátorů souhlasila s tím, že není problémem zařadit dítě do evidence NRP, také oni se domnívali, že nejsou arbitry, kteří by měli hodnotit, zda bude pro dítě nalezena vhodná rodina nebo ne, jak zmiňuje ombudsman. K 7 to shrnul

takto: „*Mně to nevadí, beru to jako nějaké nařízení, prostě povinnost a chápu, že je asi normální do té evidence zařadit všechny děti, asi by to nikdo neměl nějak selektovat, kdo je jako vhodnější a kdo ne.*“ Myšlenku pak dále rozvinul v souvislosti s otázkou, jak často se tedy děti dotazuje: „*já se jich prostě zeptám jednou na začátku a pak už se neptám, ptám se naopak na to, jestli jsou spokojení, tam kde jsou, vím, že mi většinou řeknou, že jo, ale že by chtěli domů. Vím, že bych se ptát měl, ale já prostě nemůžu. Možná tím něco porušuju, ale rozhodl jsem se, že to tak budu dělat. Nechci se ptát na něco nesmyslného. Až budeme mít před kanceláři frontu pěstounů pro problémový děti, tak se začnu ptát děti (i když si myslím, že i tak není potřeba se ptát každé tři měsíce) a budu rád, ale teď ne.*“ **Nejedná se ovšem o nějakou potřebu nedodržovat pravidla, ale především o potřebu ochraňovat svého klienta před možnou nejistotou, pocitem nestability.** Podobně tuto obavu a své dilema popsala K 2: „*jako to bych ještě brala, že se musí všechny děti nahlásit do evidence, ale tohle mi opravdu připadá zbytečný. Když ty pěstouni stejně nejsou, tak na co se jako ptáme. Co když někdo fakt řekne, já chci. To mu jako máme říct, že jsme rádi, že chce, ale že nikdo jako nechce jeho? Jistě, že mu to neřekneme, ale koho najdeme?*“ A objevila se i vážná obava, zda tento požadavek sám nezpůsobuje ohrožení dítěte. K 4: „*...to už podle mě není ochrana dítěte, to je nějaká forma týrání. Nabízet něco co nemám nebo nutit něco co nikdo nechce ...*“ Kurátor se tak dostává do přímého konfliktu se samotným základním vymezení svých pracovních povinností, a to s potřebou ochrany dítěte a jeho oprávněných zájmů. Pouze jedna komunikační partnerka uvedla, že prostě požadavek plní, pravidelně, tak jak se po ní chce, protože když si to někdo vymyslel, ona to bude dělat, přestože si o tom myslí svoje. **Pro většinu kurátorů je tedy obtížné najít rovnováhu, která by jim umožnila chránit dítě (před nereálnými představami nebo znejistěním) a zároveň splnit nařízení na aktualizaci souhlasu či nesouhlasu s umístěním v NRP.** Jejich vnitřní dilema tak mnohdy narušuje a komplikuje výkon jejich práce.

Vztah mezi kurátorem a plněním jeho pracovních povinností ovlivňuje také vztah dětí a mladistvých k nabídce umístění do NRP. Podle ombudsmana by měly být do evidence pro zprostředkování zařazeny jen ty děti, které se zařazením souhlasí, názor těchto dětí podle něj musí být slyšen. Nařízení krajských úřadů, zařadit všechny děti, však tento názor svojí plošností nerespektuje. Do evidence jsou zařazeny všechny děti a teprve zde je uvedena informace, zda souhlasí s umístěním do pěstounské péče nebo ne. Zkušenosti kurátorů s názorem dětí na umístění v NRP jsou velmi podobné. Většina z nich uvedla, že děti, které

mají v péči, nemají o umístění zájem. Odpovědi často obsahovaly kódy **nedostatek, bezmoc**. A povinnost, názor neustále ověřovat, je často dostává do situací, kdy získávají, slovy lidové moudrosti „na hloupou otázku hloupou odpověď“. K 5 řekl mladistvý chlapec „...*no jasný, jestli mě budete chtít, tak k vám jdu...*“, K 6 se naopak dozvěděl: „...*tak na to seru, jestli mě jako někam dáte, tak je ...*“ a následovalo neverbální gesto likvidace. Kurátor později zvažoval (své úvahy popisoval jako nadsázku), jak má tuto odpověď co nejlépe předat krajskému úřadu, případně zda nedošlo ke spáchání trestného činu vyhrožování. Ještě komplikovanější je pak situace, kdy dítě projeví o zajištění NRP zájem. K 8 se setkala se zájmem o NRP: „*přemýšlel jsem o tom a chci jít do nějaké rodiny ... Jak dlouho to bude trvat? Tejden? Mám si jako už nějak sbalit?*“ V tomto okamžiku se naplno rozvinula její frustrace způsobená rozporem mezi nutností nabízet NRP, ale téměř naprostým nedostatkem pěstounů pro mladistvé a děti s problémovým chováním. Pro chlapce se nepodařilo najít vhodné pěstouny ani po dvou letech pobytu v zařízení. A podobnou zkušenost mají také ostatní komunikační partneři, kterým se podařilo po dobu jejich práce na pozici kurátora umístit pouze dvakrát dítě do NRP, a to do příbuzenské formy. Jeden kurátor pak jednal o možnosti NRP pro chlapce, ale nakonec z ní sešlo, pěstouni si to rozmysleli. A jedna kurátorka řešila možnost umístění dívky, která po seznámení s pěstouny nabídku odmítla.

Opět se tak vracíme k příčinám dilematu, které kurátoři pociťují. Dá se říci, že kurátor se pohybuje v jakémsi trojúhelníku, jehož jedním vrcholem je povinnost nahlásit dítě do evidence, protože je to požadavek zaměstnavatele. Druhým vrcholem trojúhelníku je dítě, které nemá o umístění do NRP zájem, ale musí se vyjadřovat opakovaně. A na třetím vrcholu je dítě, které o umístění zájem má, ale nejsou pro něj k dispozici pěstouni. Uprostřed trojúhelníku se pak nachází kurátor jako zaměstnanec, který je svědomitý a chce plnit správně své povinnosti a také jako partner dítěte a jeho ochránce.

Kurátoři tedy v této souvislosti hledají vlastní přístupy, jak situaci řešit a zároveň jsou schopni uvažovat o případných změnách systému. **Dovolím si říci, že důležitým zjištěním je fakt, že pokud kurátoři hledají nebo navrhnou nějaká řešení, vždy navrhnou změnu samotného systému, který by měl lépe vnímat potřeby dítěte a chránit ho, ne naopak.**

7.2 Diskuse: Možné přístupy vedoucí k naplnění požadavku na zařazení dítěte do evidence NRP v kontextu vztahu s dítětem

Hlavním cílem této diplomové práce bylo, na základě analýzy názorů kurátorů a dětí, poskytnout reflexi požadavku, zařazovat všechny děti do evidence vytvořené pro účely zprostředkování náhradní rodinné péče, a nastítnit možné směry vedoucí k jeho naplnění. Krajské úřady požadují, aby byly do evidence dětí vhodných pro NRP zařazovány všechny děti, které se ocitnou mimo biologickou rodinu. Tento požadavek byl formulován na základě prohlášení ochránce lidských práv ombudsmana Pavla Varvařovského, který ho představil v rámci definování Standardů péče o ohrožené děti a jejich rodiny v roce 2013. Uvádí že: *„principiálně mělo být každé dítě umístěné v zařízení zařazeno do evidence dětí určených pro náhradní rodinnou péči (NRP), a to bez ohledu na rasu, barvu pleti, pohlaví, věk, národnostní, etnický nebo sociální původ, tělesnou nebo duševní nezpůsobilost a jiné postavení jeho nebo jeho rodičů“* (Standardy péče o ohrožené děti, 2013, s. 6). Ruku v ruce s tímto konstatováním pak ombudsman (2013) zmiňuje, že při tomto kroku, tedy zařazení dítěte do evidence, má dítě právo vyjádřit svůj názor a tomu musí být přisuzována váha. Z tohoto pohledu krajské úřady implementovaly do svých metodik polovinu představy ombudsmana. Můžeme tedy zvažovat, zda je takový postup aplikován ve prospěch dítěte, nebo pouze pro plnění nějakého závazku, kupříkladu zvýšení počtu dětí v evidenci a podobně.

Tímto krokem je skutečně zajištěno, že se každému dítěti dostává možnosti být svěřeno do pěstounské péče v případě, že pro něj budou nalezeni vhodní pěstouni. Na druhou stranu jsou práva stejného dítěte omezena tím, že je prakticky nuceno, být do evidence zařazeno, přestože o NRP nemá zájem. Zájem dítěte je zjišťován až v souvislosti přímo s umístěním dítěte do pěstounské péče. Tento názor je zaznamenán v evidenci a pravidelně aktualizován. Zda dítě se svěřením do NRP souhlasí nebo nesouhlasí, mají za úkol pravidelně zjišťovat pracovníci OSPOD, a tedy i oslovení kurátoři.

V rámci výzkumu se prostřednictvím vyjádření kurátorů pro děti a mládež, kteří pravděpodobně nejčastěji pracují s dětmi, které jsou odebrány z rodiny v takovém věku, že již mají na pěstounskou péči vytvořený názor a dokáží ho prezentovat, podařilo zjistit, že většina těchto dětí již nemá o umístění do pěstounské péče zájem. Nestáčí však, že svůj názor

takto vyjádří na počátku procesu, kdy jsou povinně zařazeny do evidence, ale musí se znovu vyjadřovat v pravidelných intervalech. Tato povinnost vyvolává v dětech nejistotu, a může způsobit narušení vztahu, který se rozvinul mezi dítětem a kurátorem. Případně může nastavit zcela nereálná očekávání na straně dítěte a způsobit další poškození v souvislosti s nerealizovaným přáním. Kurátoři (a jistě i další sociální pracovníci OSPOD) jsou zároveň postaveni před dilema, zda striktně dodržovat požadavek krajského úřadu a tím vytvářet možnost dalšího znejistění ohroženého dítěte, nebo tomuto požadavku (z jejich pohledu) nadřadit zájem dítěte, které již jednou vyjádřilo svůj nezájem, a proto se ho znovu nedotazovat.

V rámci výzkumu se podařilo zmapovat názory kurátorů a jejich prostřednictvím také dětí a naznačit možné postupy vedoucí k plnění požadavků nastavených krajskými úřady s ohledem na přání a tím zájem dítěte. Konceptuální část práce a navazující výzkum naznačil možné směry, jakými by se plnění požadavku na zařazování dětí do evidence mohl ubírat. Podařilo se naznačit tři možné směry. **První vychází především z odhalení důležitého faktoru, který brání mladistvým v přijímání nabídky na umístění do NRP. Tímto faktorem je citová vazba a vztah navázaný s rodiči nebo dalšími osobami zodpovědnými za výchovu. Mladý člověk si nepřeje navazovat nové vztahy v NRP, protože se obává ztráty vztahů již navázaných ve své rodině. Dovolují si proto vyjádřit názor, že hlavní motivací sociální práce by mělo být posílení stávající rodiny dítěte.** Například prostřednictvím případových nebo rodinných konferencí hledat podporu v rámci rodiny nebo širší rodiny dítěte a snažit se podpořit rodiče ve změně (a to i formou soudního rozhodnutí, které rodičům nařídí vyhledání odborné pomoci), která bude úzce propojena s prací v ústavním zařízení. Tento názor je podpořen také reakcí K 8: „*Osobně bych počkala až, tedy jestli se to povede, teda budeme mít pěstouny, ale řeknu rovnou, já bych víc tlačila na to, aby se museli snažit rodiče, ne že sem dítě zavřeme a naprav se. Někdy se s tím setkávám, že rodiče to mají tak, že je v ústavu, tak ať ho tam napraví ...*“ Změnou nebo úpravou postoje mladistvého v zařízení a posílením kompetencí rodiny, bychom mohli v rámci sociální práce dosáhnout snížení počtu dětí umístěných v zařízeních ústavní výchovy a tím také snížit počet dětí, pro které bychom potřebovali pěstouny a pěstounky. Velkou podporou by jistě byl také systém sociálního bydlení a podpory rodiny v tomto směru.

Další možností, která se již vyprofilovala jako součást rozhovorů a navrhovali ji sami kurátoři, je možnost změny nastaveného systému, kdy budou do evidence NRP zařazovány pouze děti, které o zařazení budou mít zájem. Například K 4 uvedla: *„říkala jsem, že mi to připadá zbytečné, tam naše kurátorské děti dávat, ale myslím to tak, že když nechtějí, tak proč tolik papírů, to je jednou celý spis u nás, podruhé na kraji, a to dítě o to nemá zájem.“* S tímto krokem by však mohla vzniknout obava, že některé děti nebudou osloveny a nebude jim poskytnuta šance, o které hovoří ombudsman. Je však otázkou, zda je možné takovou obavu předjímat a jako její prevenci zařazovat do evidence všechny děti, a to i ty, které o zařazení nemají zájem.

Třetím směrem, kterým se může přístup k zařazování dětí do evidence NRP ubírat, je zachování stávajícího stavu, kdy bude každé dítě umístěné mimo rodinu zařazeno do evidence NRP, tak jak je tomu doposud. Tím zůstanou zachována jeho práva a šance na život v rodině. Ale v případě, že se dítě v souladu s jeho věkem a rozumovými schopnostmi vyjádří takovým způsobem, že si nepřeje, aby mu byla zprostředkována náhradní rodinná péče, bude toto vyjádření považováno za platné až do odvolání (nebude ho tedy nutné revidovat pravidelným dotazováním a aktualizovat v evidenci). Tím bude vyslyšen názor dítěte do doby, než svoje rozhodnutí změní. V takovém případě OSPOD informaci v systému aktualizuje. Tento postup je možný při zachování stávajícího nastavení systému, bez nutné změny metodik a nařízení. Jde o individuální přístup založený na vztahu mezi dítětem a jeho kurátorem nebo sociálním pracovníkem. Tento názor je reprezentován například vyjádřením K 7: *„jak jsem říkal, není problém evidence, problém je znovu se jich ptát každou návštěvu. Osobně bych to aktualizoval pouze v případě, že dítě změní názor, tohle mechanické aktualizování NE, tomu nefandím. Komu tím prospívám, je to zájem dítěte? To přece není zájem dítěte. Zájem dítěte je stabilní prostředí.“* Vztah mezi klienty a pracovníky by měl být jedním z nejdůležitějších kritérií pro nastavování jakýchkoliv pravidel v rámci sociální práce. Protože navázání vztahu je základem pro jakoukoliv další spolupráci.

Závěr

Tématem diplomové práce se stal požadavek krajských úřadů na zařazování všech dětí do evidence dětí vhodných pro náhradní rodinnou péči, a to v kontextu nedostatku pěstounských rodin. **Cílem práce pak bylo na základě analýzy názoru kurátorů a dětí poskytnout reflexi požadavku zařazovat všechny děti do evidence vytvořené pro účely zprostředkování náhradní rodinné péče a nastínit možné směry vedoucí k jeho naplnění.** Věřím, že tohoto cíle bylo dosaženo.

V první kapitole práce jsem se zaměřila na péči o dítě mimo biologickou rodinu. Věnovala jsme se příčinám odebrání dítěte z rodiny, jaké prostředky mohou odebrání zabránit, a krátce jsem se věnovala také možným preventivním krokům, které mohou mít význam pro udržení rodiny jako celku. Dále jsem pak představila typy náhradní rodinné péče a typy ústavní výchovy, do které mohou být děti umístěny, pokud není k dispozici vhodný typ náhradní rodinné péče, která je zákonem preferovanou formou péče o ohrožené děti. Ve druhé kapitole byla představena pěstounská péče, její zákonné ukotvení a formy, jako příbuzenská pěstounská péče, do které je umísťován největší počet dětí a také pěstounská péče na přechodnou dobu, která může být poskytována ze zákona po dobu dvanácti měsíců. Byly zmíněny výhody i nevýhody těchto forem pěstounské péče a zároveň jsem upozornila také na fakt, že výkon pěstounské péče nemá doposud nastaveny standardy, který by zajistily možnost jejího lepšího výkonu a kontroly. Součástí druhé kapitoly je také zamyšlení nad specializovanou nebo terapeutickou pěstounskou péčí, která doposud není v České republice realizována a podle zahraničních zdrojů by mohla být jednou z forem péče o děti se speciálními potřebami, výchovnými problémy a podobně, pro které není v tomto okamžiku pěstounská péče téměř vůbec dostupná. Třetí kapitola se věnuje Orgánu sociálněprávní ochrany dětí, představuje jeho postavení v systému obecních úřadů obcí s rozšířenou působností a jeho vnitřní členění. Podstatná část kapitoly je věnovaná sociální kuratele, která pracuje s dětmi, které se potýkají s výchovnými problémy, záškoláctvím, experimentují s návykovými látkami a alkoholem a mohou být pachateli trestné činnosti. Jedná se o děti, které jsou umísťovány do dětských domovů se školou a výchovných ústavů. Počty těchto dětí, které se podařilo umístit do pěstounské péče, jsou velmi nízké, a to nejen z důvodu nedostatku pěstounských rodin, ale také z důvodu nezájmu těchto dětí o pěstounskou péči.

Ve čtvrté kapitole se pak věnuji požadavku, podle kterého musí být všechny děti umístěné mimo biologickou rodinu, zařazeny do evidence náhradní rodinné péče, protože vychází z předpokladu, že pěstounská péče je vhodná pro každé dítě a není možné dítě vyčlenit ze systému NRP, protože se domníváme, že určité dítě nemá v tomto směru šanci. Šance však musí být poskytnuta každému dítěti bez rozdílu. Je však opomíjen fakt, že některé děti o tuto šanci nemají zájem, a přesto jsou tyto děti do evidence zařazovány a je nutné jejich vyjádření v pravidelných intervalech revidovat.

V rámci vlastního výzkumu jsem se pak věnovala právě tomuto požadavku, který ve svém důsledku může porušovat práva dětí tím, že nerespektuje jejich vyjádření a požaduje jejich zařazení do evidence bez rozdílu, podobně jako by mohla být tato práva porušena jejich nezařazením do evidence. Teprve v evidenci jsou pak děti rozděleny podle toho, zda o NRP zájem mají nebo nemají. Pátá kapitola práce je věnována popisu kvalitativního výzkumu, v rámci kterého byly, provedeny polostrukturované rozhovory s kurátory, kteří mají aktuálně umístěno dítě v dětském domově se školou nebo výchovném ústavu a je jejich povinností zařadit toto dítě do evidence NRP. Cílem rozhovorů bylo zmapovat jejich názory a postoje, které zastávají a zároveň získat alespoň zprostředkovanou představu, jak vnímají tento požadavek a s ním spojené ověřování zájmu o NRP jejich klienti, tedy děti umístěné v zařízeních. Byly představeny etické souvislosti výzkumu a popsána samotná volba komunikačních partnerů. V poslední části této kapitoly byl popsán postup analýzy získaných dat prostřednictvím otevřeného kódování. Touto metodou byly získány tři klíčové kategorie kódů: vztah mezi kurátorem a dítětem, vztah mezi kurátorem a pracovními povinnostmi a vztah dítěte a rodičů. Tyto kategorie byly dále podrobně interpretovány v šesté a sedmé kapitole práce. Následně pak byly prezentovány závěry výzkumu, tedy jakési tři možné přístupy řešení situace. Prvním možným přístupem je především posílení rodiny dítěte, hledání takových přístupů, které umožní rodičům upravit své podmínky, zlepšit své rodičovské kompetence a situaci takovým způsobem, aby mohlo být dítě, které dokáže v zařízení ústavní výchovy také dosáhnout žádoucí změny, vráceno zpět do rodiny. Následují dva další přístupy, které již přímo souvisí s požadavkem na zařazení dětí do evidence pro NRP. První možností je i nadále zařazovat do evidence všechny děti, ale klást důraz na jejich vyjádření, které bude platné do doby, než dítě změní svůj názor. Není nutné, aby kurátor tento názor pravidelně aktualizoval, dotazováním se dítěte. Následuje možnost změny přístupu k zařazování dětí do evidence NRP. Kdy budou děti do evidence zařazovány

pouze v tom případě, že se samotným zařazením souhlasí, nebude tak nutné, aby v evidenci bylo každé dítě. Ani tento názor pak nebude nutné striktně aktualizovat po určitém období, ale pouze v případě, že mladistvý svůj názor změní.

Na závěr si dovoluji vyjádřit myšlenku, že sociální pracovník by měl pracovat v takovém systému důvěry ze strany obce, kraje a státu, že nebude nutná jeho kontrola ve věci zajištění té nejlepší péče a přístupu k nejvhodnější péči pro dítě, prostřednictvím plošných nařízení, která mohou v konečném důsledku sama poškozovat zájem a práva dítě. Zajištění nejlepší, nejvhodnější a kvalitní péče a ochrany dítěte musí být kontrolováno vnitřními procesy v organizaci. Děti sami musí být ochráněny před jakýmkoliv paušalizováním, zobecňováním a v tomto případě dotazováním, protože každé dítě je individualitou a přístup k němu musí být výsledkem individuální práce a přístupu samostatného a zodpovědného profesionála.

Seznam použité literatury

Analýza potřeb pěstounských rodin pečujících o děti se specifickými potřebami: Ostatní dokumenty - Výzkumné zprávy a další analytické výstupy. *Právo na dětství* [online]. 07.12.2017, 1-122 [cit. 2019-03-16]. Dostupné z: <http://www.pravonadetstvi.cz/dokumenty/ostatni-dokumenty/?razeni=2>

BALTAG, Tereza, ed. *PREVENCE V KONTEXTU ÚSTAVNÍ A OCHRANNÉ VÝCHOVY: Sborník z konference Praha, 7. 11. 2017*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, 2017. ISBN 978-80-7481-202-6.

BERG, Insoo Kim. *Posílení rodiny: základy krátké terapie zaměřené na řešení*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0500-5.

BEZÁKOVÁ, Emília. *Konference - Neúplná rodina v azylovém domě a její specifika: Podpora rodinného systému postavená na systémové práci, jeho posilování*. 20. 10. 2016. Chrudim: přednáška.

BOUCHALOVÁ, Marie, Lubomír KUKLA. Týraná a netýraná děvčata – dětství, partnerství, mateřství: longitudinální studie. *Časopis lékařů českých*, Praha: Česká lékařská společnost Jana Evangelisty Purkyně, 2012, 2012 (7), s. 343 – 355. ISSN 0008_7335.

BOWLBY, John. *ATTACHMENT AND LOSS: Volume I - Attachment*. Second Edition. New York: Basic Books, 1982. ISBN 0-465-00543-8.

BUBLEOVÁ, Věduna, Jiří KOVAŘÍK, Hana PAZLAROVÁ a Renata JANÍČKOVÁ. *Mezinárodní srovnání přístupů a forem realizace pěstounské péče se zřetelem k využití profesionálních pěstounů při řešení situace ohroženého dítěte a reintegrace rodiny* [online]. Středisko náhradní rodinné péče VÚPSV, 2002 [cit. 2019-03-03]. Dostupné z: <http://praha.vupsv.cz/Fulltext/bubkov.pdf>

CHAMBERLAIN, Patricia. Comparative evaluation of specialized foster care for seriously delinquent youths: A first step. *Community Alternatives International Journal of Family Care*. 1990, **1990**(2), 21-36.

ČERNÁ, Stanislava. *Možnosti prevence útěku z Dětského domova se školou Chrudim*. Hradec Králové, 2017. 53 s. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, Ústav sociální práce. Vedoucí práce: PhDr. Daniela Květenská, Ph.D.

ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie. *Ochrana chudé a opuštěné mládeže: rozhledy po lidumilství v Evropě*. 2. vyd. V Praze: Ochrana opuštěných a zanedbaných dívek, 1894.

ČESKÁ REPUBLIKA. Směrnice ze dne 19.9.2013 o stanovení rozsahu evidence dětí a obsahu spisové dokumentace o dětech vedené OSPOD a o stanovení rozsahu evidence a obsahu spisové dokumentace v oblasti náhradní rodinné péče. In: *2013/26780-21*. 2013,

ročník 2013, 5/2013. Dostupné také z :<https://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=81083&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>

Dávky pěstounské péče. *Průvodce systémem pro pěstouny a žadatele o pěstounskou péči na přechodnou dobu* [online]. Hradec Králové: Královehradecký kraj, 2018 [cit. 2019-03-01]. Dostupné z: <http://ospod.kr-kralovehradecky.cz/cz/davky/davky-78900/>

DE SHAZER, Steve. *Zázračná otázka: krátká terapie zaměřená na řešení*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. Spektrum (Portál). ISBN 978-80-262-0680-4.

GABRIEL, Zbyněk a Tomáš NOVÁK. *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. Praha: Grada, 2008. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1788-3.

HARTL, Pavel. *Psychologický slovník*. Praha: J. Budka, 1993. ISBN 80-901549-0-5.

HOSÁK, Ladislav, Michal HRDLIČKA a Jan LIBIGER. *Psychiatrie a pedopsychiatrie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2998-8.

Institut projektového řízení a. s. *Analýza situace příbuzenské pěstounské péče. Právo na dětství* [online]. EU: Institut projektového řízení, 2017, 2017 [cit. 2019-02-27]. Dostupné z: <http://www.pravonadetstvi.cz/dokumenty/ostatni-dokumenty/>

KOLUCHOVÁ, Jarmila, ed. *Sborník přednášek z 6. konference o náhradní rodinné péči: Olomouc 2.-4. června 1999*. Praha: JAN, 1999. ISBN 80-855-2966-1.

KOLUCHOVÁ, Jarmila, MATĚJČEK, Zdeněk, BUBLEOVÁ Věduna, KOVAŘÍK Jiří, BENEŠOVÁ Lucie. *Osvojení a pěstounská péče*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-637-3.

KOPŘIVA, Karel. *Lidský vztah jako součást profese: psychoterapeutické kapitoly pro sociální, pedagogické a zdravotnické profese*. 2., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-150-9.

Leták Attachment. Informace pro odborníky (97,62 KB). In: *Právo na dětství: Ostatní dokumenty* [online]. 2018, 1. 10. 2018 [cit. 2019-03-20]. Dostupné z: <http://www.pravonadetstvi.cz/dokumenty/ostatni-dokumenty/>

Manuál implementace standardů kvality pro OSPOD. MPSV [online]. Praha: Právo na dětství, 2014, 2014 [cit. 2019-03-27]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/18313/manual_OSPOD.pdf

MASLOW, A. H. A theory of human motivation. *Psychological Review*. American Psychological Association, 1943, 1943(50), 370-396.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8.

MATĚJČEK, Zdeněk a Josef LANGMEIER. *Počátky našeho duševního života*. Praha: Panorama, 1986. Pyramida (Panorama).

MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vydání druhé. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-368-0.

MATOUŠEK, Oldřich a Andrea MATOUŠKOVÁ. *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Vyd. 3., aktualiz. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-825-8.

Metodika inovativních postupů a služeb v oblasti ohrožených dětí a rodin (1,13 MB): Ostatní dokumenty - Manuály, brožury, letáky. *Právo na dětství* [online]. 5. 11. 2018,1-51 [cit. 2019-03-16]. Dostupné z: <http://www.pravonadetstvi.cz/dokumenty/ostatni-dokumenty/?razeni=2>

Metodika k náhradní rodinné péči: pro pracovníky orgánu sociálně-právní ochrany dětí při obecním úřadu obce s rozšířenou působností v Jihočeském kraji. *Jihočeský kraj* [online]. 2015, 2015 [cit. 2019-03-28]. Dostupné z: https://www.kraj-jihocesky.cz/2112/metodika_k_nahradni_rodinne_peci.htm

MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1362-4.

MPSV, odbor 21. Systém sociálně-právní ochrany dětí. *Informační portál pro orgány sociálně právní ochrany dětí* [online]. Galileo Corporation, 2019 [cit. 2019-03-27]. Dostupné z: <http://www.ospod.cz/informace/obecne/system-socialne-pravni-ochrany-deti-v-cr/>

NOVOTNÁ, Věra. *Sociální práce v SPOD: práce s dítětem (a rodinou) v pobytovém zařízení - z pohledu SPOD a zařízení* [přednáška]. Olomouc: Vzdělávací centrum Morava s.r.o., 1. 3. 2019.

OLIVER, JE. Intergenerational transmission of child abuse: rates, research, and clinical implications. *American Journal of Psychiatry*. 1993, 1993(9), 1315 - 1324. ISSN 0002-953X.

Pěstounská péče. *Středisko náhradní rodinné péče* [online]. Středisko náhradní rodinné péče, 2019, 2019 [cit. 2019-03-26]. Dostupné z: <https://www.nahradnirodina.cz/pestounska-pecce#statsepestounem>

Pěstounská péče na přechodnou dobu pro nejmladší děti. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2011. ISBN 978-80-7421-039-6.

Probační programy pro mladistvé. *Probační a mediační služba České republiky* [online]. Praha: IT Stúdio, 2019 [cit. 2019-03-28]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/mladistvi-probacni-programy/>

Psychologické vyšetření. *Královehradecký kraj: Průvodce systémem pro pěstouny a žadatele o pěstounskou péči na přechodnou dobu* [online]. Královehradecký kraj, 2015,

2015 [cit. 2019-03-29]. Dostupné z: <http://ospod.kr-kralovehradecky.cz/cz/pppd/psychologicke-vysetreni-78886/>

PTÁČEK, Radek a Hana KUŽELOVÁ. *Vývojová psychologie pro sociální práci*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2013. ISBN 978-80-7421-060-0.

Rozsah odborné přípravy. *Středočeský kraj: Náhradní rodinná péče* [online]. Rozvoj eGovernmentu ve Středočeském kraji, 2019, 2019 [cit. 2019-03-26]. Dostupné z: <https://www.kr-stredocesky.cz/web/socialni-oblast/rozsah-odborne-pripravy>

RŮŽIČKA, Michal. Evropa rušila dětskou ústavní péči před čtyřiceti lety. Na základě výzkumu Čechů!: Rozhovor s Miloslavem Macelou, ředitelem odboru rodiny a dávkových systémů MPSV. *Edice Otvíráme: Občasný magazín o právech dětí a péči o ně*. 2011, 2011(1), 17-21.

Shrnutí závěrů kulatého stolu pořádaného dne 30. 5. 2017: v Kanceláři veřejného ochránce práv na téma Sourozenci v pěstounské péči. *Ombudsman - Veřejný ochránce práv* [online]. 2017, 2017 [cit. 2019-03-28]. Dostupné z: https://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ESO/1313-2017-VOP.pdf

Sociálně právní ochrana dětí: Právo na dětství - Národní strategie ochrany práv dětí. *MPSV: Rodina, ochrana práv dětí, senioři* [online]. Praha: MPSV, 2013, 2017 [cit. 2019-03-04]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/files/clanky/14309/NSOPD.pdf>

Standardy péče o ohrožené děti a jejich rodiny. *Veřejný ochránce práv OMBUDSMAN* [online]. Brno, 2013, 2013 [cit. 2019-03-29]. Dostupné z: https://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ochrana_osob/ZARIZENI/Ustavni_vychova/Standardy_pece_o_ohrozene_deti_WEB.pdf

Staňte se pěstounem: Informační brožura pro zájemce o pěstounskou péči [online]. Karlovarský kraj: Lumos, 2016 [cit. 2019-03-06]. Dostupné z: http://pestounskapecevkk.cz/images/Dokumenty/brozura-pp-kk_final-26-1.pdf

Statistiky: Roční výkaz o výkonu sociálně právní ochrany dětí za rok 2017. *MPSV: Rodina, ochrana práv dětí, senioři* [online]. Praha: MPSV, 2018, 2017 [cit. 2019-03-04]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/cs/7260>

STRAUSS, Anselm L. a Juliet CORBIN. *Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999. SCAN. ISBN 80-858-3460-X.

ŠTĚCH, Ondřej. *Výzkumné metody v sociální práci: Kurz*. Hradec Králové, 2016.

ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

SVEŘEPA, Milan. *Prosazování a obhajoba práv klientek sociální práce.: Příběh, který není*. [online]. Hradecké dny sociální práce 2009, 2009, 2009 [cit. 2019-03-29]. Dostupné z: http://socialnirevue.cz/media/docs/Sverepa_ProsazovaniObhajobaPravKlientu.pdf

TOPINKA, D., ed. *Zpráva o příčinách umístování dětí mimo vlastní rodinu z perspektivy organů sociálně právní ochrany dětí: Česká republika – Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online]. SocioFactor, 2017 [cit. 2019-02-24]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/files/clanky/32655/Zprava.pdf>

ÚLEHLA, Ivan. *Umění pomáhat: učebnice metod sociální praxe*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-69-9.

Ústav zdravotnických informací a statistiky ČR. (2014). Mezinárodní klasifikace nemocí: Poruchy chování a emocí se začátkem obvykle v dětství a dospívání (F90 - F98). [online]. [cit. 28. 2. 2019]. Dostupné z: <http://www.uzis.cz/cz/mkn/F90-F98.html>

VAN DEN DRIES, Linda, Femmie JUFFER, Marinus H. VAN IJZENDOORN a Marian J. BAKERMANS-KRANENBURG. Fostering security? A meta-analysis of attachment in adopted children. *Children and Youth Services Review*. Elsevier, 2009, **31**(3), 410-421.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-214-9.

VONDRA, Viktor. Neexistuje dítě, pro které by se nenašla rodina: Rozhovor s Vědunou Bubleovou, ředitelkou Střediska náhradní rodinné péče. *Edice Otvíráme: Občasný magazín o právech dětí a péči o ně*. 2011, **2011**(1), 30-32.

Základní informace o vyhodnocování situace dítěte a IPOD. *Středočeský kraj: OSPOD* [online]. Rozvoj eGovernmentu ve Středočeském kraji, 2019 [cit. 2019-03-29]. Dostupné z: <https://www.kr-stredocesky.cz/web/socialni-oblast/vyhodnoceni-ohrozeneho-ditete-a-tvorba-ipod>

Zákon č. 89/2012 Sb. ze dne 22. 3. 2012: Zákon občanský zákoník [online]. Sbírka zákonů, 2012, (Částka 33/2012) [cit. 2019-01-16]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů [online]. Sbírka zákonů, 1999, (Částka 111/1999) [cit. 2019-01-16]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359>

Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. In: Ostrava: Sagit, a.s., 2002, ročník 2002, číslo 109.

ZEZULOVÁ, Dagmar. *Pěstounská péče a adopce*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0065-9.

Seznam tabulek

Tabulka 1.	Počty žadatelů o zprostředkování PP a PPPD v letech 2007-2017	strana 31
Tabulka 2.	Transformační tabulka	strana 48
Tabulka 3.	Kategorizovaný seznam kódů	strana 52

Seznam příloh

Příloha 1.	Vyplněný vzorový IPOD	strana 73
Příloha 2.	Dotazník k žádosti o zařazení do evidence žadatelů vhodných stát se osvojiteli / pěstouny / pěstouny na přechodnou dobu	strana 76
Příloha 3.	Dotazník k žádosti o zařazení do evidence žadatelů vhodných stát se osvojiteli / pěstouny / pěstouny na přechodnou dobu	strana 78

Přílohy

Příloha 1. Vyplněný vzorový IPOD

Individuální plán ochrany dítěte – IPOD			
Příjmení a Jméno dítěte:	Palečková Sára	Datum narození:	20. 4. 2007
Mateřský jazyk:	Český	Spisová značka:	Om 112/11

Dílčí cíle	Kroky k naplnění	Zúčastněné /odpovědné osoby	Termín	Ukazatel účinnosti
1. Odborná pomoc – spolupráce s neurologickou ambulancí	1. Vysvětlení přínosu spolupráce s odborníky na zdrav. stav a rozvoj Sáry	OSPOD matka MUDr. Neubauerová	15. 11. 2013	Matka chápe a umí vysvětlit důležitost spolupráce s odb. lékaři.
	2. Zprostředkování schůzky u MUDr. Neubauerové	OSPOD matka Sára MUDr. Neubauerová	31. 11. 2013	Matka navštíví neurologickou ambulanci.
2. Odborná pomoc – spolupráce s rehabilitační ambulancí	1. Předat kontakt na rehabilitační ambulanci matce.	OSPOD matka	15. 11. 2013	Matka si domluví návštěvu v rehabilitační ambulanci.
	2. Navázání a další spolupráce s rehabilitační ambulancí.	matka Sára rehabilitační ambulance	31. 11. 2014	Matka a Sára navštíví rehabilitační ambulanci.
	3. Pravidelné cvičení doma se Sárou (z počátku nejlépe s rehabilitační sestrou - dobrovolnicí).	matka Sára	30. 4. 2014	Matka se Sárou dochází na rehabilitace.
3. Podpora samostatnosti Sáry	1. Předat kontakt na Speciálně pedagogické centrum (SPC Cheb)	OSPOD matka	15. 11. 2013	Matka si sjedná schůzku ve SPC Cheb.
	2. Rozvoj samostatnosti a sebeobsluhy (služba „individuální rozvoj dětí	SPC Cheb matka Sára	30. 4. 2014	Matka může omezit pomoc Sáře, pokrok v sebeobsluze Sáry.

		s mentálním postižením" nebo „portage“)			
		3. Rozvoj komunikačních dovedností (služba „alternativní komunikace“)	SPC Cheb matka Sára	30. 4. 2014	Matka je seznámena s alternativními způsoby komunikace, případně některý využívá v komunikaci s dcerou.
		4. Vyřízení ozdravného pobytu v Jánských Lázních	matka MUDr. Malá	10. 11. 2013	Matka požádá dětskou lékařku o sepsání návrhu na lázeňskou péči pro Sárku.
				15. 11. 2013	MUDr. Malá pošle návrh zdrav. pojišťovně.
4.	Podpora matky	1. Případová konference	OSPOD členové rodiny odborníci	15. 11. 2013	Matka zná osoby a ví, jak jí při péči o Sárku mohou pomoci. Má na ně kontakty.
		2. Rozhovor s matkou o důležitosti určení otcovství	OSPOD matka	25. 10. 2013	Matka ví, že pro Sářinu identitu i z finančního hlediska je určení otcovství prospěšné. OSPOD ví, proč matka odmítá určit otcovství.
		3. Zvyšování rodičovských dovedností se zaměřením na citovou vřelost, vedení a hranice (program SAS)	matka o. s. Kotec	30. 4. 2014	Fungující spolupráce. Schopnost matky Sárku pochválit a vést s ohledem na její postižení.
		4. Zajištění odlehčovacích služeb pro matku	matka Domov pro děti se zdrav. postižením Mája	28. 2. 2014	Matka měla týdenní volno (jarní prázdniny st. děti) na to, aby si odpočinula.
		5. Zajištění osobní asistence/dobrovolníka pro Sárku (kontaktovat INSTAND o. s. nebo inzerce na www.osobniasistence.cz , na SZŠ Cheb či Vzdělávací akademii o.p.s. Cheb)	o. s. Kotec	30. 4. 2014	Do rodiny dochází 5x týdně os. asistent, aby odvezl a přivezl Sárku ze školy nebo alespoň 2x týdně vypomoci s péčí o Sárku.
5.	Zajištění finančních	1. Sjednání schůzky na soc. odboru a zjištění,	OSPOD dědeček	28. 2. 2014	Dědečkovi vznikl/nevznikl nárok.

prostředků	zda a na jaké dávky má dědeček nárok			Dědeček ví, jak si zažádat.
	2. Pomoc s vyřízením splátkového kalendáře (případně zvláštního příjemce dávky) na dluh za elektřinu.	matka o. s. Kotec věřitel	31. 1. 2014	Matka má uzavřenu dohodu s věřitelem.
	3. Splácení dluhu.	matka věřitel	30. 4. 2014	Matka doloží, že dluh splácí.
	4. Pohovořit s matkou o možnosti podání žádosti o byt na MÚ Aš	OSPOD matka	31. 10. 2013	Matka ví o možnosti podat žádost o obecní byt / v případě zájmu podá žádost na odbor správy majetku a investic o byt (Mokřiny 119) se sníženým nájmem 40 Kč/m ² .

Termín pro přehodnocení plánu:	30. 4. 2014
---------------------------------------	-------------

S výše uvedeným individuálním plánem rodiče souhlasí v plném rozsahu a zavazují se plnit dílčí úkoly a postupy vedoucí k naplnění cíle.		
Podpis dítěte:	Podpis rodičů:	Datum: 19. 10. 2013

PRACOVNÍK OSPOD	
Jméno: Věra Fleischmannová	
Adresa: Město Aš, odbor sociálních a věcí a zdravotnictví, Hlavní 49, 352 01 Aš	
E-mail: vera.fleischmannova@mestoas.cz	
Telefon: +420 354 524 347	

Jméno:	Podpis:	Datum:
--------	---------	--------

Zdroj: <http://www.pravonadetstvi.cz/dokumenty/ostatni-dokumenty/>

Příloha 2. Žádost o zařazení do evidence žadatelů vhodných stát se osvojiteli / pěstouny / pěstouny na přechodnou dobu

Tiskopis prosím vyplívejte čitelně

Žádost o zařazení do evidence žadatelů vhodných stát se osvojiteli / pěstouny / pěstouny na přechodnou dobu

I. Žadatelka:

Příjmení:		Jméno ¹⁾ :	
Rodné příjmení ²⁾ :		Titul před jménem: za jménem:	
Rodné číslo ³⁾ :		Datum narození:	
Místo trvalého pobytu:	Obec:	Část obce:	
	Ulice:	Č. p. ⁴⁾ :	Č. orient.: PSC:
Cizinec - adresa pobytu:	Obec:	Část obce:	
	Ulice:	Č. p. ⁴⁾ :	Č. orient.: PSC:
Rodinný stav:	Telefon:	E-mail:	

II. Žadatel:

Příjmení:		Jméno ¹⁾ :	
Rodné příjmení ²⁾ :		Titul před jménem: za jménem:	
Rodné číslo ³⁾ :		Datum narození:	
Místo trvalého pobytu:	Obec:	Část obce:	
	Ulice:	Č. p. ⁴⁾ :	Č. orient.: PSC:
Cizinec - adresa pobytu:	Obec:	Část obce:	
	Ulice:	Č. p. ⁴⁾ :	Č. orient.: PSC:
Rodinný stav:	Telefon:	E-mail:	

Žádám o zařazení do evidence žadatelů vhodných stát se **osvojiteli / pěstouny / pěstouny na přechodnou dobu**¹⁾, v souladu s příslušnými ustanoveními zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

V případě osvojení, pokud krajský úřad nezprostředkuje osvojení do 3 let ode dne nabytí právní moci rozhodnutí o zařazení do evidence žadatelů, **souhlasím – nesouhlasím**²⁾ s tím, aby tato žádost byla postoupena Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí za účelem zařazení do evidence pro zprostředkování osvojení dětí z ciziny.

Žádám výlučně o osvojení z ciziny. Ano – Ne³⁾

¹⁾ Uveďte všechna jména osoby.

²⁾ Kolonku **Rodné příjmení** vyplívejte pouze v případě, že se liší od příjmení.

³⁾ Cizinci, pokud nemají v ČR přiděleno rodné číslo, uvedou v kolonce **Rodné číslo** v ČR datum narození ve tvaru den, měsíc, rok.

⁴⁾ Pokud je místo čísla popisného přiděleno číslo evidenční, uveďte před číslem písmeno E.

⁵⁾ Nehodící se škrtněte.

PROSÍM OBRÁTTE
13 01 01 301

Souhlasím s tím, že orgány sociálně právní ochrany dětí, podílející se na zařazení do evidence žadatelů a na zprostředkování náhradní rodinné péče, jsou oprávněny zajišťovat další potřebné údaje zejména o tom, zda způsobem svého života budu zajišťovat pro dítě vhodné rodinné prostředí, a dále jsou oprávněny kdykoliv zjišťovat, zda nedošlo ke změně rozhodných skutečností uvedených ve spisové dokumentaci.

Dávám souhlas s uchováním a zpracováním osobních údajů a fotokopii osobních dokladů všemi orgány sociálně-právní ochrany, které se budou podílet na zařazení do evidence žadatelů a na zprostředkování náhradní rodinné péče (v souladu se zákonem č. 101/2000 Sb. o ochraně osobních údajů, v platném znění a zákona č. 328/1999 Sb., o občanských průkazech, v platném znění).

Souhlasím s účastí na odborné přípravě k přijetí dítěte do rodiny.

Formulář jsem převzal(a) z oficiálních webových stránek Ministerstva práce a sociálních věcí, nezměnil(a) jsem na něm žádné pevné texty, pouze jsem pravdivě vyplnil(a) kolonky určené k vyplňování.

V	dne	.	.	20
---	-----	---	---	----

podpis žadatelky

V	dne	.	.	20
---	-----	---	---	----

podpis žadatele

K žádosti prosím doložte:

- občan ČR - doklad o státním občanství
- cizinec – doklad o povolení k trvalému pobytu na území ČR nebo o nepřetržitěm přechodném pobytu na území ČR po dobu nejméně 365 dnů podle zvláštního právního předpisu upravujícího pobyt cizinců na území ČR
- občan ČR - opis z evidence Rejstříku trestů – vyžádá obecní úřad s rozšířenou působností
- cizinec - doklad obdobný opisu z evidence Rejstříku trestů vydaný ve státech, ve kterých se žadatel zdržoval nepřetržitě déle než 3 měsíce v době od dovršení patnáctého roku věku do podání žádosti – doloží žadatel
- zpráva o zdravotním stavu praktického lékaře předložena žadatelem
- dotazník obsahující další osobní údaje žadatele, údaje o ekonomických a sociálních poměrech, údaje o osobách žijících v domácnosti žadatele, představy o dítěti

Formuláře žádosti naleznete na internetové adrese <http://www.mpsv.cz>.

Zdroj: <http://www.pravonadetstvi.cz/dokumenty/ostatni-dokumenty/>

Příloha 3. Dotazník k žádosti o zařazení do evidence žadatelů vhodných stát se osvojiteli / pěstouny / pěstouny na přechodnou dobu

**Dotazník k žádosti o zařazení do evidence žadatelů
vhodných stát se osvojiteli / pěstouny / pěstouny na přechodnou dobu**

ČÁST A- ÚDAJE O ŽADATELI/ŽADATELCE

I. <u>OSOBNÍ ÚDAJE ŽADATELE/KY</u>	
Jméno a příjmení: Datum narození:	Rodné příjmení:
Státní příslušnost:	Národnost: Náboženské vyznání:
Jazyk/y používané v domácnosti:	
Kontaktní údaje (pokud se liší od údajů uvedených v žádosti):	
Adresa:	Pobyt na adrese od:
Telefon:	E-mail:
II. <u>VZDĚLÁNÍ (uvedte název školy, vyučení, odborné zkoušky)</u>	
☐ základní	
☐ vyučen – obor:	
☐ středoškolské:	
☐ vyšší odborné:	
☐ vysokoškolské:	
Jiné odborné zkoušky:	
III. <u>ZAMĚSTNÁNÍ (uvedte název zaměstnavatele a Vaše postavení v zaměstnání max. 5 let zpět, pracovní dobu, vzdálenost od místa bydliště)</u>	
.....	
.....	
.....	
.....	
.....	
IV. <u>ZÁJMY</u>	
.....	
.....	
.....	
.....	
.....	

Ministerstvo práce a sociálních věcí, duben 2013

V. ZKUŠENOSTI S PÉČÍ O DĚTI

Věnoval/a jste se péči o děti

- v rámci výkonu zaměstnání?

ano

ne

Kde a jak:

.....
.....
.....
.....

- v rámci dobrovolné činnosti?

ano

ne

Kde a jak:

.....
.....
.....
.....

- jinde?

ano

ne

Kde a jak:

.....
.....
.....
.....

VI. ZDRAVOTNÍ STAV

Léčíte se s nějakým onemocněním?

ano

ne

Jakým:

.....
.....

Máte nějaké zdravotní obtíže a omezení (alergie, astma...)?

ano

ne

Jaké:

.....
.....

Užíváte trvale léky?:

ano

ne

Jaké:

.....

Docházíte k odbornému lékaři

ano; jaké odbornosti

ne

ZDRAVOTNÍ STAV

Vyskytlo se ve Vaší rodině (rodiče, sourozenci, děti) nějaké dědičné nebo závažné onemocnění?

ano ne

Jaké:

.....

Jaká závažnější onemocnění jste prodělal/a Vy?:

.....

.....

Utrpěl/a jste nějaký závažný úraz?:

ano ne

Kdy a jaký:

.....

Zůstaly Vám nějaké následky?:

ano ne

Jaké:

.....

Byl/a jste někdy hospitalizován/a pro duševní onemocnění?

ano ne

S jakým onemocněním:

.....

.....

Byl/a jste vyšetřen/a nebo ambulantně léčen/a u neurologa, psychiatra či psychologa?

ano ne

S jakým onemocněním:

.....

.....

Pobíráte plný nebo částečný invalidní důchod?:

ČID ID ne

Dg.:

.....

Léčil/a jste se s nějakou závislostí (drogovou, alkoholovou, hráčskou, jinou): ano ne

Kdy a s čím:

.....

.....

Cítíte se z Vašeho pohledu zdrav/a?

ano

ne – proč:

VII. RODIČE

Matka:

Jméno a příjmení:

Datum narození:

Zemřela v roce:

Příčina úmrtí:

Otec:

Jméno a příjmení:

Datum narození:

Zemřel v roce:

Příčina úmrtí:.....

Sourozenci:

ano

Kolik:

Kolikátý/á jste v pořadí:

ne

Věk, pohlaví:

VIII. PARTNERSKÝ VZTAH

Manžel/ka, partner/ka

Jméno a příjmení:

Rodné příjmení:

Datum narození:

Datum uzavření sňatku:

Délka známosti před sňatkem:

Délka společného soužití před sňatkem:

Pořadí manželství:

Jste rozvedený/á:

Kolikrát:

V roce:

Kdo podával návrh na rozvod?

vy

bývalý/á manžel/ka

Důvod:

Děti z předchozích manželství:

ano

Kolik:

ne

Jste s dětmi v kontaktu?

ano

Jak často:

ne

ČÁST B – ÚDAJE O DĚTECH (vyplní žadatelé společně)

DĚTI i dospělé žijící mimo rodinu

Jméno a příjmení:

Datum narození:

Bydliště:

dítě ze současného vztahu dítě partnera dítě partnerky

osvojené v roce v jiné formě náhradní rodinné péče od roku

V případě, že s vámi dítě již nežije, kdy odešlo?

Kam?

Zdravotní stav:

dobrý jiný (postižení, odborné lékařské kontroly, atd.)

Jméno a příjmení:

Datum narození:

Bydliště:

dítě ze současného vztahu dítě partnera dítě partnerky

osvojené v roce v jiné formě náhradní rodinné péče od roku

V případě, že s vámi dítě již nežije, kdy odešlo?

Kam?

Zdravotní stav:

dobrý jiný (postižení, odborné lékařské kontroly, atd.)

Jméno a příjmení:

Datum narození:

Bydliště:

dítě ze současného vztahu dítě partnera dítě partnerky

osvojené v roce v jiné formě náhradní rodinné péče od roku

V případě, že s vámi dítě již nežije, kdy odešlo?

Kam?

Zdravotní stav:

dobrý jiný (postižení, odborné lékařské kontroly, atd.)

Jméno a příjmení:

Datum narození:

Bydliště:

dítě ze současného vztahu dítě partnera dítě partnerky

osvojené v roce v jiné formě náhradní rodinné péče od roku

V případě, že s vámi dítě již nežije, kdy odešlo?

Kam?

Zdravotní stav:

dobrý jiný (postižení, odborné lékařské kontroly, atd.)

ČÁST C – ÚDAJE O DOMÁCNOSTI (vyplní žadatelé společně)

I. BYTOVÉ POMĚRY

Žijete v: rodinném domě v bytě

o velikosti (uvedte rozlohu i počet místností):

Dům/byt, ve kterém žijete? je ve Vašem osobním vlastnictví
 užíváte na základě nájemní smlouvy
 užíváte na základě podnájemní smlouvy
 užíváte na základě jiného oprávnění, jakého?
.....

Máte zahradu? ano ne

Máte nějaké domácí zvíře? ano Jaké?
 ne

Bude mít přijaté dítě/děti vlastní pokoj? ano ne

Žije s Vaší rodinou (kromě dětí uvedených v další části) někdo ve společné domácnosti (kdo, proč, jak dlouho, jak se účastní Vašeho společného života..)?

.....
.....
.....

II. LOKALITA

Jak byste charakterizovali lokalitu, ve které žijete? (samota, vesnice, historické centrum města, klidná vilová čtvrť apod.)

.....
.....
.....

Občanská vybavenost:

Dostupnost mateřské školy:

.....

Dostupnost základní školy:

.....

Dostupnost dětského lékaře:

.....

.....

III. FINANČNÍ SITUACE

Příjmy pravidelné:

- ano ve výši:
 ne

Příjmy nepravidelné, občasně:

- ano ve výši (obvykle za rok):
 ne

Dávky státní sociální podpory (rodičovský příspěvek, přídavek na dítě aj.):

- ano ve výši:

Jaké:

- ne

Dávky pěstounské péče - odměna pěstouna

- ano odměna pěstouna ve výši:
 ne

Dávky sociální péče (dávky pro osoby se zdravotním postižením, dávky pomoci v hmotné nouzi, příspěvek na péči):

- ano ve výši:

Jaké:

- ne

Soudně určená vyživovací povinnost:

Příjem:

- ano ve výši:
 ne

Výdaj:

- ano ve výši:
 ne

Jiná platební povinnost: (úvěry, půjčky, exekuce atd.):

- ano ve výši:

Jaká:

.....

- ne

ČÁST D – PŘEDSTAVY A OČEKÁVÁNÍ (vyplní žadatelé společně)

I. OČEKÁVÁNÍ

Zde uveďte, proč jste se pro náhradní rodinnou péči rozhodl/la/li, co od přijetí dítěte očekáváte, kdo se nejvíce na péči o dítě bude podílet, zda plánujete opustit zaměstnání atd.

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

II. PŘEDSTAVY O PŘIJATÉM DÍTĚTI

Uveďte své představy o přijímaném dítěti/dětech (např. věk, jaké zdravotní omezení u přijímaného dítěte jste připraveni zvládnout apod.), zda máte zkušenosti s výchovou dětí v náhradní péči, eventuálně s problémy ve výchově dětí; atd.

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Potvrzuji, že údaje, které jsem uvedl/a jsou pravdivé a jsem si vědom/a toho, že uvedení nepravdivých údajů může mít za následek nezařazení nebo vyřazení mé žádosti o zprostředkování náhradní rodinné péče.

Souhlasím s uchováním a zpracováním osobních údajů uvedených v dotazníku v souladu se zákonem č. 101/2000 Sb. o ochraně osobních údajů, v platném znění.

Datum:

Podpis žadatele:

Podpis žadatelky:

Ministerstvo práce a sociálních věcí, duben 2013

Zdroj: <http://www.pravonadetstvi.cz/dokumenty/ostatni-dokumenty/>